

Nuoren rajamiehen elämää Ilomantsin Rajakomppaniassa 1965-1970

Kapteeni evp, sotakamreeri, Aarno Söder s. 1946, muistelee sotilasuransa alkuvaihetta Rajavartiolaitoksen palveluksessa

Johdatus aiheeseen

Seuraavassa kertoilen uravalintaan johtaneista syistä ja rajavartioidin yleisistä järjestelyistä, sekä omista kokemuksistani rajapalvelun vuosilta. Palvelusperiodi oli lyhyt. Siirtoja ja komennuksia oli paljon. Monien asioiden yhteys toisiinsa on kypsynyt mielessä vasta vuosien saatossa, joten tämä muistelu ei ole mitään tarkkaa päiväkirjamaista tapahtumien kirjausta, vaan pikemminkin pitkän aikavälin mukanaan tuomaa pohdiskelua. Mitään muuta lähdeaineistoa en ole kertomuksessa käyttänyt kuin joitakin lehtileikkeitä. Muilta osin kertomus perustuu omaan muistiini ja elämän varrella kertyneeseen tietämykseen, joten joitakin epätarkkuuksia saattaa ilmetä. Kertomukseen liittyvät valokuvat ovat omasta kokoelmastani.

Ammatinvalinta ratkeaa

Ennen kouluikää olin mukana Pielisensuun seurakunnan poikakerhotoiminnassa. Kahdeksanvuotiaana, joka oli alaikäraja partiotoimintaan, liityin Pielisensuun Samoojien partiolippukuntaan. Toiminta seurakunnan kerhotoiminnassa ja partiojärjestössä antoi kipinän luonnossa liikkumiseen ja retkeilyyn kaikkina vuodenaikoina. Lähes kaikki viikonloput ja koulujen loma-ajat kuluivat luonnossa retkeillen tai järvillä kalastaen. Yöt vietettiin kesällä teltassa ja talvisin pinotulilla laavuilla, joten ulkoilmaelämä oli tuttua jo ennen varusmiesaikaa.

Täytettyäni 18 vuotta keskeytin koulunkäynnin Joensuun Lyseossa ja hakeuduin vapaaehtoisena varusmiespalvelukseen 15.6.1964 alkavaan saapumiserään Pohjois-Karjalan Rajavartiostoon Onttolaan. Siellä kokemukseni luonnossa liikkumiseen ja omin avuin selviytymiseen sissikoulutuksen myötä lisääntyivät. Varusmiesaikana huomasin pärjääväni hyvin vertaisteni joukossa. Sen myötä vahvistui ammatinvalintakysymys ja hakeuduin varusmiespalveluksen lopulla rajavartioston palvelukseen värväytyksi rajajääkäriksi.

Välittömästi varusmiespalveluksen päätyttyä ei ollut yhtään rajajääkärin paikkaa avoinna, niin palasin varusmiespalveluksen jälkeen entiseen työhöni Valtion Rautateiden Joensuun Rataosastoon, jonka työn olin ehtinyt aloittaa ennen varusmiespalveluksen alkua. Ehdin työskennellä siellä muutamaa kuukauden, kunnes tuli ilmoitus rajajääkäriksi hyväksymisestä. Sen mukaan minun oli ilmoitauduttava Ilomantsin Rajajääkärikomppaniassa 16.8.1965 kello 12.00 mennessä. Pidin kertyneet lomapäivät ja matkustin määräpäivänä Ilomantsiin, Ammatinvalinta oli ratkennut.

Palvelusurani lyhyesti

Palvelin vuosina 1965—1970 rajajääkärinä ja raja-aliupseerina Pohjois-Karjalan Rajavartioston Ilomantsin Rajajääkärikomppaniassa. Tänä aikana ehdin palvella komppanian viidellä rajavartioasemalla, jotka olivat aikajärjestyksessä: Leminaho, Haapavaara, Ilaja, Talikkajärvi ja Kiitsanjärvi. Ilmeisesti palvelus rajajääkärinä sujui kohtalaisen hyvin, koska vuoden 1967 syksyllä esimiehet ehdottivat rajakersantin ”vakanssin” vastaanottamista, mihin suostuin.

Näihin runsaaseen viiteen palvelusvuoteen sisältyy komennukset koulutustehtäviin Onttolaan ja oppilaaksi eri kursseille. Niissä palvelusajasta kului yhteensä noin kaksi vuotta, joten en ehtinyt kovin syvästi juurtua millekään palveluspaikalle. Kokemukset ja tehtävät sen sijaan olivat todella monipuoliset. Joulukuussa 1969 palasin kanta-aliupseerikurssin pioneerilinjalta takaisin ”viulun varteen” Kiitsanjärven vartiolle vartioaliupseeriksi. Seuraavan kevään aikana suoritin Immolassa vartiopäällikkökurssin, jonka priimus olin.

Erosin Rajavartiolaitoksen palveluksesta 30.9.1970 ja aloitin palveluksen Puolustusvoimissa seuraavana päivänä. Palvelin Joensuun Sotilaspiirin Esikunnassa ja Pohjois-Karjalan Sotilasläänin Esikunnassa Joensuussa eri tehtävissä. Viimeksi toimin komentotoimiston päällikkönä ja osastoupseerina, josta jäin eläkkeelle 1.7.1993.

Omalta kohdaltani uran vaihto, runsaan viiden vuoden rajapalvelun ja suoritettujen kurssien jälkeen, puolustusvoimien puolelle johtui yksinomaan siitä, että avioituttuani meille ei löytynyt paikkakunnalta asuntoa, eikä vaimolle työpaikkaa.

Puhuin siirtohalukkuudestani Onttolaan tai Ilomantsin komentopaikalle rajavartioston komentajalle ja komppanian päällikölle ennakkoon vartiopäällikkökurssin aikana ja sen jälkeen heidät tavatessani. Vastaus oli, että katsotaan sitten vähän myöhemmin. Kysyin asiaa myöhemmin pari kertaa. Kun mitään ei kuulunut tein omat päätökseni ja hain avoimeksi tulleita toimituksia Joensuun Sotilaspiirin Esikunnasta. Tultuani valituksi hakemaani ylemmän palkkausluokan kersantin toimeen, anoin eroa rajavartiostosta. Sen jälkeen komppanian päällikkö soitti ja kävi vielä henkilökohtaisesti vartiolla taivuttelemassa, että peruisin irtisanoutumiseni. Siinä vaiheessa en enää halunnut perua päätöstäni. Reilu vuosikymmen myöhemmin tiedustelin silloiselta Pohjois-Karjalan Rajavartioston komentajalta, eversti Teuvo Paanilalta, hakeutumisesta takaisin rajavartioston palvelukseen. Paanilaan olin tutustunut jo varusmies- ja rajajääkärikurssien aikana, sekä tavannut häntä työtehtävissä sotilaspiirissä. Hän suhtautui asiaan käsittääkseni myönteisesti. Puheen asteelle asia kuitenkin osaltani jäi.

Ilmeisesti palvelukseni rajajääkärinä ja sitten myöhemmin peruskurssit käyneenä aliupseerina tyydytti esimiehiäni, koska he vielä erityisesti pyysivät perumaan irtisanoutumiseni. Asiaan lienee vaikuttanut menestymiseni rajapartiomestaruuskilpailuissa ja suoriutuminen vartiopäällikkökurssin priimukseksi.

Tunnen kuitenkin pohjimmiltani olevani rajamies, vaikka palvelinkin pääosan urastani Puolustusvoimissa.

Rajavartioiden järjestelyt

Rajaseudun elämään on koko itsenäisyyden ajan liittynyt rajojen vartiointi. Siihen liittyvät myös rajaseudun asukkaita koskevat rajoitukset ja valvonta. Raja katkaisi vuosisataisen yhteydenpidon rajan toiselle puolelle jääneisiin alueisiin ja ihmisiin.

Rajarauhan turvaamiseksi oli rajan molemmin puolin muodostettu erillinen rajavyöhyke, joka oli merkitty maastoon ja vesistöihin tauluin sekä merkinnöin. Rajavyöhykkeen leveys Suomen puolella vaihteli muutamasta sadasta metrillä useaan kilometriin. Rajavyöhykkeellä liikkumiseen tarvittiin rajaan rajoittuvan kunnan nimismiehen antama liikkumis- ja oleskelulupa. Nykyisin rajavyöhykeluvan myöntää rajavartiosto. Neuvostoliiton puolella oleva rajavyöhyke oli leveydeltään monikymmenkertainen Suomen rajavyöhykkeeseen verraten.

Suomen puolella rajavartiointi järjestettiin Rajavartiolaitoksen voimin, johon henkilöstö palkattiin. Rajavartiolaitos on sotilaallisesti järjestetty. Neuvostoliiton puolella vartiointi suoritettiin vastaavasti siten, että johtohenkilöstö oli palkallisia ja vartiomiehistö asevelvollisia. Nykyisin sielläkin lienee siirrytty palkallisiin rajavartioiden.

Rajoja vartioitiin partioimalla maalla, merellä ja ilmassa, aistihavainnoin, valvontapisteissä tapahtuvien tarkastuksin ja erilaisin ilmaisimin.

Talvisotaan mennessä oli rajojen vartiointi saatu Pohjois-Karjalassakin jonkinmoiseen järjestykseen. Sodan päätyttyä vuonna 1940, jouduttiin rajan vartiointi järjestämään osassa Pohjois-Karjalaa kokonaan uudelleen. Uusi raja-aukko jouduttiin kirjaimellisesti hakkaamaan pystymetsään, eikä voitu tukeutua kaikkiin entisiin rajavartioasemiin, koska osa niistä jäi uuden rajan itäpuolelle. Tämä ”pakko-rauhan” rajansiirto alkoi Pohjois-Karjalassa nykyiseltä Suomen itäisimmältä pisteeltä Ilomantsin Virmajärveltä ja jatkui lounaaseen Virolahdelle Suomenlahteen saakka. Sama toistui jatkosodan jälkeen vuoden 1944 syksyllä, sillä erotuksella, että raja-aukko oli jo valmiina.

Sodan päättymisestä oli kulunut 21 vuotta, kun aloitin palvelukseni Ilomantsissa. Sinä aikana oli Pohjois-Karjalan Rajavartiostoon rakennettu uudet ajanmukaiset rajavartioasemat asuin- ja talousrakennuksineen. Kaikilla palvelemillani vartioilla oli sähköt, joko kiinteän sähköverkon tai aggregaatin avulla. Rajanvartiointijärjestelmä oli kehitetty toimivaksi sitä tukevine partiomajoineen ja tähystystorneineen. Kaikilla vartioilla oli puhelin ja linjat oli rakennettu myös tärkeimmille partiomajoille sekä tähystystorneihin. Rajavyöhyke oli merkitty maastoon ja vesistöihin tauluin ja merkein. Raja-aukon vierellä oli tärkeimmissä suunnissa piikkilanka-aita.

Rajakomppanian komentopaikka oli Ilomantsin kirkonkylässä. Komppaniaa johti majurin arvoinen upseeri, apunaan yliluutnantti—kapteeni tason, varapäällikkö. Komentopaikan henkilökuntaa kuului heidän lisäksi komppanian väepeli, kirjuri, taloudenhoitaja, toimistoapulaisia, viestialiupeeri ja varastoaliupseereita, yli- ja rajajääkäreitä eri tehtävissä mm. viestittäjä (sähkötystaitoinen), autonkuljettaja puuseppä, varastomies yms., sekä yhdestä kahteen emäntää. Henkilökuntaa komentopaikalla oli noin 15-20 henkeä. Komentopaikalla toimi myös Rajasotilaskotiyhdistyksen ylläpitämä sotilaskodin toimipiste. Komentopaikan henkilöstöstä muistan komppanian päällikön majuri Reino Rautsin ja hänen jälkeensä toimineen majuri Olli Hirvisalon ja varapäälliköistä yliluutnantit Pertti Mirholan ja Juhani Materon. Taloudenhoitajana toimi sotilasvirkamies Kaukoranta. Hän menehtyi palveluksessa ollessaan eräässä suunnistuskilpailuissa. Aliupseereista muistan rajajäikeresantit Jaakko Leinosen, Teodor Mannisen, Matti Hyvärisen, sekä rajaväepelit Janne Kopen, Tauno Kukkosen ja Eino Kempaksen, joka oli komppanian väepeli. Heistä ainakin Leinosella ja Kukkosella oli sotakokemusta. Olipa viimeksi mainittu jalkaan vaikeasti haavoittunut sotainvalidi. Hänen poikansa Martti hakeutui sotilasuralle yleten aikanaan everstiksi. Hän toimi muun muassa Pohjois-Karjalan Rajavartioston komentajana, josta virasta jäi eläkkeelle vuoden 2005 alussa. Komentopaikan rajamiehistä muistan Pertti Hongiston, Matti Vainikaisen, Sivosen ja sähköttäjä Ahosen.

Ilomantsin Rajakomppanian henkilövahvuus oli noin 120-130 henkeä. Komentopaikan lisäksi vartioasemia oli 10, vuonna 1965, jotka jakaantuivat muistaakseni kolmeen rajajoukkueeseen. Joukkueen muodostivat 2-4 vartiota. Rajajoukkuetta johti joukkueenjohtaja, arvoltaan rajavartiomestari-luutnantti. Joukkueiden johtopaikat olivat Hattuvaara, Möhkö, ja Kiitsanjärvi. Joukkueen johtajina minun aikani toimivat rajavartiomestarit Eino Venemies Möhkössä ja Tauno Mäki Hattuvaarassa sekä luutnantit Teuvo Saharinen ja Paavo Palosaari Kiitsanjärvellä. Vartion henkilökuntaan kuului yhteensä 10-12 henkilöä. Henkilökunnan muodostivat vartiopäällikkö, (sotilasarvoltaan rajajäikeresantti -yliväepeli), vartioaliupseeri (yleensä kersantti), 6-10 rajamiestä (raja- tai ylijäikeresantti) ja emäntä.

Varsinainen vartiorakennus oli yleensä kaksikerroksinen käsittäen yleensä toimistuhuoneen, parin miehistötupaa, keittiön, vartiopäällikön asunnon ja emännän huoneen. Toisessa kerroksessa oli kaksi perheasuntoa, jotka käsittivät huoneen ja keittiön sekä makuualkovin. Lisäksi kellaritiloissa oli keskuslämmityksen pannuhuone, muona- ja sekavarasto. Perheettömät rajamiehet asuivat 4-6 hengen

yhteismajoitustuvissa vartioasemilla. Naimisissa olevat rajamiehet, jotka eivät sopineet asumaan vartion perheasunnoissa, joutuivat hankkimaan asunnon vartion lähialueelta. Vartion rakennuksiin kuului tietenkin erillinen yhteiskäytössä oleva sauna, jota lämmitettiin kahdesti viikossa keskiviikkoisin ja lauantaisin. Saunan lämmityksestä huolehti vartion päivystäjä tai ”pihamiehet” eli vartion huoltoihin määrättyt rajamiehet, jotka toimivat samalla tehtäväreservinä. Joillakin vartioille sauna oli vartion kellaritiloissa. Vartiot sijaitsivat yleensä luonnonkauniilla paikalla vesistön äärellä. Joukkueen johtopaikoilla vartiopäällikkö ja joukkueenjohtaja asuivat vartion pihapiirissä erillisessä rakennuksessa.

Sodan jäljet olivat vielä maastollisesti nähtävissä etenkin Leminahossa, juoksuautoineen, poteroineen ja tykistötulessa katkennein sirpaleisine puineen sekä lahonneina kapulateinä. Niitä oli myös Talikkajärven ja Kiitsanjärven alueilla. Sotaromuna löytyi läpiammuttuja ruosteisia kypäroitä, kraanaatteja ja niiden sirpaleita. Myös kaatuneiden venäläisten luita tuli esiin maanpintaa muokatessa Kaatiolammen koillispuolella.

Ennen Leminahoon tuloani en tiennyt, että joitakin sodanaikaisia taistelupaikkoja oli Suomen rajojen sisäpuolella. Melko pian palvelusaikana asia vähitellen valkeni. Nykyisin nämä taistelutapahtumat ja -paikat ovat harrastusten myötä tulleet oikein tutuiksi. Olisinpa palvelukseni alussa ollut asioista paremmin perillä! En voi muita syyttää kuin itseäni tästä tietämättömyydestä.

Ensivaikutelma

Tultuani linja-autolla Ilomantsiin menin ilmoittautumaan komppanian komentopaikalle. Komppanian vääpelin toimistossa tarkastettiin henkilötiedot ja tehtiin palvelussopimus. Varastoilta sain varusteeni, jonka jälkeen oli vaatteiden vaihto ja ilmoittautuminen komppanian päällikölle. Hän oli rajamajuri Reino Rautsi. Hän kyseli joitakin asioita ja toivotti tervetulleeksi palvelukseen. Hänen huoneensa seinällä olivat komppanian kaikkien vartioasemien kuvat. Niistä hän näytti yhtä ja sanoi, että joudun Leminahon vartiolle. En yhtään tiennyt missä sellainen vartio on. Visiitti olikin sitten siinä. Komppanian vääpeli Eino Kempas ilmoitti, että pääsen huomenna kuorma-auton mukana vartiolle. Yöpaikaksi hän näytti komentopaikan toisessa kerroksessa olevan tuvan ja sanoi, että aamupäivällä ennen lähtöä pitää käydä valokuvaamossa otattamassa virkapuvussa rintakuva henkilökorttiin. Hän neuvoi vielä tien valokuvaamoon. Nukuin kasarmilla yön ja tein aamulla reissun valokuvaamoon. Sitten rajan kuorma-auto vei minut varusteineni Leminahon vartiolle, jolta nouti samalla Onttolaan siirretyn vartioaliupseerin Mauno Väisäsen perheen muuttokuormineen. Silloin en arvannut, että myöhemmin Väisäsestä tuli palvelustoverini Joensuun Sotilaspiirin Esikunnassa.

Saavuttuani vartiolle minut otettiin hyvin vastaan, ja aloitettiin perehdyttäminen vartiopäällikkönä toimineen rajavääpeli Niilo Kähkösen isällisellä ohjauksella. Petipaikka toisesta miehistötuvasta, tavarat kaappiin ja siitä se alkoi.

Vartion henkilökunnasta tunnistin yhden miehen varusmiesajaltani. Hän oli tullut palvelukseen kaksi viikkoa minua aikaisemmin. Hän oli kotoisin Kiihtelysvaarasta ja tunnettiin jo varusmiesaikana lisänimellä ”saatananperkele L...nen”. Lisänimen hän oli saanut siitä, kun hän oikein innostui puhumaan, niin vähintään joka kolmas sana oli kirosana ja niitä tuli myös useita peräkkäin. Hän ja osa edellä mainituista ovat siirtyneet taivaanrannan takaiseen vartiostoon.

Tutustuessani palvelustovereihin jäi lähes ensimmäisenä erikoisena havaintona mieleen heidän kotipaikkansa. Ne sijaitsivat ympäri Suomea. Siitä taas johtui, että jokainen puhui omaa erilaista murretta, mitä olin Pohjois-Karjalassa syntyneenä tottunut kuulemaan. Joukossa oli vain harva pohjoiskarjalainen. Miehiä oli Keski-Suomesta, kaikkialta Pohjanmaalta, Savosta ja Kainuusta. Myöhemmin

Leminahon henkilökuntaa kevättalvella 1966. Vas. Pentti Fröberg, vartioaliupseeri kers. Kari Holma, rj. Taisto Laakkonen, hattu päässä rj. Leo Itkonen, rj. Ahti Kaarnais, rj. Vehkaluoto, ylij. Veikko Pailamo, rj. Hemmo Ropponen, joukkueenjohtaja rajavartiomestari Eino Venemies.

selvisi, mistä tämä johtui. Rajavartioston palvelukseen ei otettu yleensä rajakompanian sijaintipaikan miehiä, vaikka he olisivat olleet siihen kelpollisia. Pelättiin ilmeisesti, että paikkakuntalaisten sukulaisuus-, tuttavuus-, ja ystävyysuhteet voisivat vaikeuttaa viranomais toimia, ja havaittuihin rikkeisiin puuttumisen kynys nousisi korkeammalle kuin tuntemattomien henkilöiden kanssa asioitaessa. Toinen syy lienee ollut vaikeuttaa venäläisten suorittamaa suomalaisten värväämistä pintavakoiluun ja soluttautumista rajavartioston palvelukseen. Muutamia poikkeuksiakin paikkakunnan miesten värväämiseen kuitenkin oli; esimerkiksi palvelukseen otettiin entisten luotettavien rajamiesten poikia. Tämä tietenkin herätti paikallisten asukkaiden parissa ärtymystä.

Pian tunsin tullessi oikeaan joukkoon ja työympäristöön ja olevani oikealla alalla. Sopeuduin mielestäni hyvin. Työ oli mielenkiintoista, vaihtelevaa ja jokainen päivä toi esiin uusia erilaisia tehtäviä ja

haasteita. Ehkä rajan läheisyys toi työtehtäviin mukanaan hieman jännitystä, salaperäisyyttä ja uteliaisuutta enemmän kuin ”normaalissa” työpaikassa.

Rajamiesten taloudellinen asema ja varustus sekä työolot

Taloudellinen asema

Palvelukseen tullessaan rajamies sai komentopaikan varastolta käyttöönsä maksutta repun, ruokailuvälineet, vaatetuksen, aseensa ja kuljetuksen palveluspaikakseen määrätylle vartiolle. Sosiaalietuuksiin kuuluivat lisäksi maksuton majoitus, muonitus, sairauden- ja hammashoito. Kuukausipalkka oli vuonna 1965 noin 450 markkaa eli nykyrahassa noin 918 euroa/kk (vuoden 2022 rahanarvolaskurin mukaan). Haittatyökorvauksia, kuten sunnuntai-, ilta-, yö-, tai ylityökorvauksia ei ollut. Jos ei ollut paljon tuloja, niin ei myöskään menoja, koska niiden käyttöön ei ollut runsaasti mahdollisuuksia. Ilmaiseen muonitukseen ei kuulunut vartiolla juotu päiväkahvi, vaan siitä pidettiin erillistä kahvikassaa, johon jokainen maksoi nauttimansa määrän mukaisesti. Näin kerääntyneillä varoilla kahvitarvikkeet sitten hankittiin.

Upseereilla ja aliupseereilla ei ollut vastaavia luontaisetuja. Heillä oli hieman parempi palkka kuin värvätyillä rajamiehillä, mutta he joutuivat maksamaan asunnoistaan vuokraa sekä ruokansa, jos söivät vartiolla tai komentopaikan ruokalassa. Vartion ja komentopaikan muonavarastosta heillä oli mahdollisuus ostaa myös ruokatarvikkeita. Virkapuvut he joutuivat hankkimaan omilla varoillaan, mutta palkkaan sisältyi kuukausittainen virkapukuavustus. Työssä tarvittavat aseet, maasto- ja lumipuku, kanto- ja liikuntavälineet olivat heidän käytössään lainauskuittia vastaan. Vuosittaista terveystarkastusta lukuun ottamatta he joutuivat kustantamaan itse sairaan- ja hammashoitonsa.

Rajavartiolaikoksen päällikön kenraali Antti Pennasen jäähyväisvierailu Haapavaaran vartiolla 29.8.1966. Henkilöt vas. Rajavääp. Jaakkonen, kenraali Antti Pennanen, vartiopäällikkö rajaylik Teuvo Strandman, Pohjois-Karjalan Rajavartioston komentaja evl. Olavi Kaakinen, rj. Matti Nygård, rj. Veijo Kärkkäinen, vartion päivystäjä rj. Keijo Kattelus, vartioaliupseeri rajakers. Martti Thil, rj. Tauno Oinonen. Kuva Aarno Söder.

Muutama perheellinen rajamies asui joko vartion perheasunnossa tai lähikylissä vuokralla. Vain harvalla oli omistusasunto. Heillä oli taloudellisesti tiukempaa, jos vaimolla ei ollut palkkatöitä.

Vain harvalla palveluksessa olijalla oli oma auto tai moottoripyörä. Vartion henkilökunnalla saattoi olla yksi auto, pari moottoripyörää tai mopoa. Näiden määrä lisääntyi nopeasti 1970 luvulle tultaessa. Itse hankin velaksi vuonna 1968 edellisen vuoden mallia olevan käytetyn Ford Anglian (1200 vm/67). Se maksoi 5200 silloista markkaa ja vastasi noin vuoden nettopalkkaa. Nykyrahassa vuoden 2022 rahalaskurin mukaan auton hinta oli noin 8920 euroa.

Varustus

Rajajääkärille valtion antamaan vaatetukseen kuului: asetakki ja housut m/36, vyö, sarkainen kenttäpuku, mantteli, kelsiturkki, työpuku, pitkät ja lyhyet alusvaatteet, villakerrasto, urheiluasua, sadevaatteet, villainen kaulaliina, pari pyyhe- ja nenäliinaa, vaate- ja lankkiharja sekä jalkineet. Päähineinä oli lipallinen kenttälakki ja karvahattu sekä suojavarusteena kypärä. Kantovälineenä satulareppu ja leipälaukku. Ruokailuvälineinä partiossa oli tarvittaessa pakki ja lusikkahaarukkayhdistelmä. Varustetaso oli heikko etenkin jalkineiden, sukkiensa ja käsineiden osalta. Jalkineina oli lämpövuorittomat nahka- ja kumisaappaat sekä yhden matalat- ja urheilukengät eli niin sanotut ”kusiluistimet”. Ohuita sukkiä oli kaksi paria ja jalkarättejä muutama pari sekä villainen verkkotöppöspari. Lähes kaikilla vanhemmilla rajamiehillä oli talvisaikaan omat huopalapikkaat tai -saappaat. Kovana pakkastalvena 1965-1966 jouduin itsekin hankkimaan huopavuorilliset saappaat, koska muuten olisi partiossa jalat paleltuneet. Käsineinä olivat nahkasormikkaat, villalapaset ja nahkaiset työrukkaset. Rukkaset olivat lyhytvartiset, joten ranne jäi usein paljaaksi. Lumeen kaatuessa rukkaset tuli lunta täyteen, kun ne olivat lyhyet ja leveäsuiset. Osin kalvosinten puutteen korvasi villapaita, jos se oli tarpeeksi pitkähihainen. Villapaidan hihansuihin oli tehty peukaloille reiät, joten hihan sai pysymään ranteen suojana pujottamalla peukalot näihin reikiin. Kunnolliset vuorilliset pitkävartiset rukkaset hankin myös itse. Sarkainen kenttäpuku oli kestävä ja lämmin. Tosin se hiersi kaulan ihoa ja jätti kurkun paljaaksi. Moni käyttikin tästä syystä sarkapuvun alla omaa korkeakauluksista poolo- tai villapaitaa. Esimiehet huomauttelivat tästä sekapukeutumisesta, joten omia varusteita ei olisi saanut näkyä päällepäin. Talon tarjoama yhdistetty villainen kaulaliina ja kypärähuppu oli hankala käyttää karvahatun kanssa, eikä se yltänyt kaulan sivuille. Omalla kustannuksella sai hankkia kevyen kenttäpuvun kesäkäyttöön. Samoin voi hankkia myös vierailuasun eli ”58:n”, sekä siihen kuuluvan koppalakkin ja aironista valmistetun päällystakin. Pyykinvaihto oli pari kertaa kuussa.

Henkilökohtaisena aseena jokaisella oli venäläinen ”Kalašnikov” rynnäkkökivääri, AK-47. Vartion päivystäjän aseena oli 9 mm pistooli. Vartion ryhmäaseina olivat venäläinen kevyt konekivääri ja suomalainen kevyt sinko. Taisipa vartion asekaapissa olla vara-aseina jokunen pistooli ja Suomi-konepistooli. Varsinkin rynnäkkökivääriin tykästyin. Se oli hyvin muotoiltu, tarkka, kätevä käsitellä ja kantaa sekä erittäin käyttövarma ase. Parhaana suorituksena muistan saaneeni seitsemän osumaa kymmenellä laukauksella, lonkalta ammuttuna, liikkuvaan susikuviioon. Ampumamatka oli noin 50 metriä.

Partiomuona oli leipää, voita, juustoa, makkaraa, nautasika säilykettä ”nötköttiä”, kahvia tai teetä ja sokeria. Pitemmillä partiomatkoilla saattoi mukana olla perunoita, joitakin pussikeittoja, joita keitettiin partiomajoilla yövyttäessä. Yleisin käytetty eväs oli leipäpalaset, ”nötköttipurkki” ja kahvi, jota keitettiin taukopaikoilla pakissa. Myös vartion emännän paistamat pullat, piirakat tai sultsinat olivat haluttua evästä.

Vartioaliupseeri vastasi vartion muonituksesta, muonatileistä ja -tilauksista yhdessä emännän kanssa. Emännän loma-aikoina vartion päivystäjä tai ”pihamiehet” valmistivat vartiolla ruoan.

Työolot

Aluksi kokonaistyöaika kuukaudessa ei ollut määrätty, vaan oltiin 24 tuntia valmiina palvelukseen. Sanottiin — kun kerran olette myyneet nahkanne valtiolle kuukausipalkalla, niin teitä eivät koske mitkään tuntirajoitukset. Toki vartioilla pyrittiin keskimääräiseen 8 työtuntiin vuorokaudessa ja yhteen ”vapaapäivään” viikossa. Vartiopäällikkö saattoi sanoa, että nyt on vapaata seuraavaan aamuun tai iltapäivään. Silloinkin piti kysyä esimiesten lupa, jos aikoi poistua vartion lähialueelta. Ainoastaan

Rj.Aarno Söder Peurpuron pitkoksella Haapavaaran alueella kesällä 1966. Kyseessä oli parin päivän partio.

sääolosuhteissa. ”Me valvoimme tuulessa, tuiskussa rajan” — rajamiesten marssia mukailleen. Harvoin jäivät tehtävät suorittamatta hankalien työolosuhteiden tai puutteellisen varustuksen vuoksi. Oikein viimeisellä järvenselällä vastatuuleen hiihtäessä varusteiden väliin tungettiin mukaan varattuja sanomalehtiä, paleltumien ehkäisemiseksi.

Kerran syksyisessä partiossa oli motivaatio tehtävän suoritukseen kovilla. Nehvonniemen vartion ollessa remontissa, me Haapavaaran vartion miehet jouduimme partiomaan Nehvon rajaosuutta Melaselän rantaan saakka. Rajaosuuteen liittyi melko vetisen suon ylitys. Sen yli johtivat lahot ja huonot riukupitkokset. Satoi vaakanaan räntää liukastellessamme märillä pitkoksilla. Astuin harhaan, vai katkesiko pitkosriuku jalan alla, ja putosin kainaloita myöten suonsilmään. Pääsin sieltä kuitenkin ylös. Vaatteet kastuivat likomäriksi. Kirosin oikein huutamalla. Edellä kulkenut vanhempi rajamies katseli meuhkaamistani ihan tynnosti, kun kaatelin saappaistani vettä pois. Varavaatteita ei sillä kertaa ollut mukana. Vanhempi rajamies vain totesi, että jatketaan matkaa Melaselän rantaan määräpisteen laavulle ja kuivatellaan siellä tulilla nuo sinun märät kampeesi. Näin tehtiin, vaikka minua kiukuttikin kovin. Hyvin siitä lopulta selvittiin. Tulilla vaatteita kuivatella ja asetta puhdistaa tapahtuma jo nauratti. Silloin huomasin, ettei suuri meuhkaaminen paljon tapahtumaa paranna, joskin se itseä vähän helpottaa.

Hankalista sääolosuhteista muistuu mieleeni myös eräs työmatka Joensuusta Kiitsanjärvelle kevättalvella 1970. Olin ollut käymässä vapaapäivinä kotona Joensuussa omalla autolla. Oli sovittu, että palaan vartiolle puoleen yöhön mennessä. Alkuillasta alkoi kova lumituisku. Lähdin kotoa noin kello 20.00 ajelemaan kohti Kiitsaa. Pääsin vaivoin Iiksenniityn ja Kulhon peltojen ohi, kunnes matka tysesäsi, noin 10 kilometriä kaupungista, vanhalla Ilomantsin tiellä, Aittolammen ylämäessä olleisiin nieloksiin. Vaivoin pääsin palamaan takaisin kaupunkiin. Soitin vartiolle, että yritän tulla aamuksi sinne, jos saisivat teitä aurattua aamuyöstä. Niin lähdin noin 4.00 yrittämään uudestaan. Tiet olivat edelleen aauraamatta, mutta onneksi edellä oli ajanut kuorma-auto, jonka jälkeen ajaen pääsin Koveron risteykseen. Kuorma-auto oli jatkanut Ilomantsin suuntaan. Täydellä kaasulla ja välillä vauhtia ottaen pääsin

vuosilomat olivat vapaa-aikaa ja nekin tiettyin olinpaikkaa koskevin osoite ja yhteistieto velvollisuuksin. Vasta vuonna 1970 ryhdyttiin jonkinlaiseen kolmiviikkoisjaksoin tapahtuvaan työaikasunnitteluun ja -seurantaan. Mustan vieläkin joitakin yli 88 tunnin työviikkoja, joiden lisäksi en poistunut vartiolta useaan viikkoon eli olin koko ajan käytettävissä valtion palvelukseen. Saattoi olla, että olin ollut päivän partiossa, niin sieltä pois tultua, joskus kello 17.00, vartiopäällikkö tai päivystäjä ilmoitti, että aloitat vartion päivystäjänä kello 18.00 samana iltana. Päivystys kesti vuorokauden. Sen loputtua saattoi joutua seuraavana aamuyönä taas pitkäänkin partioon.

Työolosuhteet riippuivat paljon säästä ja varustuksesta. Liikkeellä oltiin kaikkina vuorokauden ja vuodenaikoina kaikissa

Koverosta Tuupovaaran tielaitoksen tukikohdan kohtaan, josta alkoi aurattu tie Öllölän suuntaan. Hartiavaaran kohdalla oli aura-auto ojassa. Pysähdyin siihen ja kuljettaja pyysi minua jatkamaan umpista tietä Öllölään ja soittamaan sieltä hänelle hinausapua tukikohdasta. Kello oli vaille kuusi, kun pääsin Öllölään. Herätin keskusrouvan ja toimitin asian oven läpi. Keskuksen hoitaja ei uskaltanut avata pimeässä ulko-ovea tuntemattomalle. Jatkoin matkaa. Onneksi Öllölästä oli joku ajanut edellä traktorilla Hoilolaan. Traktorin pyörien jäljissä ajaen nau´utin Anglialla eteenpäin lähes täysillä kieroksilla kakkos- ja kolmosvaihteella. Auton pohja laahasi koko ajan lumessa, joten vauhti ei näin olleen kovin kovaksi kiihtynyt. Välillä korkeimpien nietosten kohdalla näkyvyys hävisi kokonaan, kun lumi ryöpsähti tuulilasiin ja auton katon yli. Pääsin vartiolle vähän ennen kello kahdeksaa. Sen verran auton pohja ja pakoputki laahasi lumessa, että pakoputki irtosi loppumatkasta moottorin kuppeessa olleesta kiinnikkeestään. Myöhemmin yritin korjata sitä Keräsen Matin avustuksella kovassa pakkasessa vartion pihamaalla, muttei korjaus onnistunut. Piti tilata uusi pakoputki ja korjauttaa se Ilomansin autopajalla. Kyllä lähti Angliasta komeat äänet ajaessani sillä ilman pakoputkea Kiitsasta Ilomantsiin. Onneksi auto ei syttynyt palamaan, kun pakoputki oli irti ihan moottorin kyljestä. Kyllä teiden auraus on nykyisin paremmalla tolalla.

Rajapartioinnin suoritus ja valmiustehtävät sekä koulutus

Niin kuin edellä on tullut esiin, tarvittiin rajavyöhykkeellä liikkumiseen liikkumis- ja oleskelulupa (rajavyökykelupa). Pyydettyäessä se oli esitettävä rajaviranomaiselle. Rajaviranomaisen oli vastavasti tarvittaessa esitettävä rajavartioston kuvallinen henkilökortti.

Rajavalvonta jakaantui välittömästi rajan lähellä rajavyöhykkeellä ja sen takarajalla tapahtuneeseen partiointiin, sisämaapartiointiin, metsästyksen-, kalastuksen-, liikenteen valvontaan ja -tarkkailuun. Partioinnin ja valvonnan aikana tehtiin koko ajan näkö- ja kuulohavaintoa, sekä tarkistettiin ilmaisimia. Poikkeavat tapahtumat kirjattiin kelloaikoineen, paikkoineen ja kompassisuuntineen sekä arvioituine etäisyyksineen partiokertomukseen. Myös se, ettei partioaikana havaittu mitään erikoista, oli havainto, joka kirjattiin.

Vartiot olivat jonkinasteisessa ympärivuorokautisessa valmiudessa jatkuvasti. Paikalla oli yleensä päivystäjä, vartiopäällikkö tai vartioaliupseeri ja muutama mies.

Vartioasemien valvomien rajaosuuksien pituudet vaihtelivat maasto-olosuhteiden, tie- ja asukastiheyden mukaan alle 10 kilometristä yli 20 kilometriin. Vartion rajaosuus pyrittiin tarkastamaan kerran vuorokaudessa. Painopistesuunnissa partiointi oli tiheämpää. Myös ajallisia painopisteitä käytettiin siten, että rajajoukkueen alueella pyrittiin pitämään aina yksi partio tai päivystäjä ”ulkona”. Kompanian päälliköltä ja joukkueen johtajalta tuli kirjallisena grafiikkana ohjeet partioinnista ja painopisteistä. Toteutuneen partioinnin vartiopäällikkö piirsi värikynällä samaan grafiikkaan ja lähetti sen aikanaan esimiehilleen. Sisämaapartioiden eräänä tarkoituksena oli myös tutustuttaa henkilökunta vartion toimintapiiriin, jotta siellä pystyttiin liikkumaan tarvittaessa ilman karttaa. Se palveli rauhanajan rajavalvonnan syvyyttä ja mahdollisia sodanajan tehtäviä. Rajavyöhykevalvonnassa käytettiin myös alkeellisia ”teknisiä” ilmaisimia, joilla yritettiin valvoa rajavyöhykkeellä tapahtuvaa liikkumista. Lumi muodosti parhaan ilmaisimen.

Rajapartiointi

Rajapartion muodostivat yleensä kaksi rajamiestä, joista toinen oli määrätty partion johtajaksi. Aseistuksena olivat normaalisti rynnäkkökiväärit. Patruunoita oli kullakin vajaa lippaallinen, ehkä noin 20 patruunaa. Ne palautettiin ja laskettiin partiosta palattua ja säilöttiin vartion asekaappiin. Muuhun varustukseen kuului partionjohtajalla kiikari ja karttalaukku, jonka sisällä oli partion tehtävä- ja

havaintoilmoitus, kynä, muutama tutkintalomake, palanen muovikelmua tai voipaperia jälkipiirroksen tekoon ja ehkä kartta. Jokaisella oli kello kompassi muistiinpanovälineet ja taskulamppu. Partimuona, sade- ja varavaatteet kannettiin repussa tai leipälaukussa. Usein mukana oli myös pakki ja ruokailuvälineet, jos ei ruokailtu partiomajoilla tai vakituisilla taukopaikoilla. Lisäksi partion mukana oli rajakoira, jos toinen partiomies oli koiranohjaaja. Partiot suoritettiin kävellen, hiihtäen, pyöräillen, veneellä ja niitä liikku mistapoja yhdistellen. Moottorijoneuvoja ei ollut rajavartioston puolesta partiointikäytössä. Joitakin moottori-veneitä oli käytettävissä laajemmilla vesialueilla, kuten

Partioon lähdössä Leminahon vartiolta syyskesällä 1965 ylij. Veikko Pailamo ja rj. Aarno Söder.

Haapavaarassa, Ilajalla, Mutalahdessa ja Nehvossa. Kiireellisissä tapauksissa käytettiin henkilökunnan omia ajoneuvoja, jos niitä oli käytettävissä. Mitään korvausta oman ajoneuvon käytöstä ei saatu.

Partioon lähdetessä ja sieltä palatessa ilmoitauduttiin vartiopäällikölle tai päivystäjälle, jolta saatiin lähtiessä suullinen ja kirjallinen partiokäsky. Siinä oli partion reitti, kesto aika, tehtävät ja niiden suoritustavat. Partiossa miehet kulkivat peräkkäin muutaman metrin välein, etteivät toisen miehen liikuntaäännet häiritse havaintojen tekoa. Koiran ollessa partion mukana kulki koira ja koiranohjaaja muiden edellä. Partionjohtaja määräsi kuljettaessa tähytys suunnat partion jäsenille. Maastosta tarkasteltiin poikkeavia jälkiä ja ilmiöitä. Tauoilla istuttiin naamat vastakkain, että nähtiin kaverin selän taakse. Usein partiomatkoilla yövyttiin partiomajoilla. Siihen sisältyi usein määräajoin tapahtuvaa tähytystä ja kuuntelua. Partiomajat olivat hyvin eritasoisia. Majojen yleisin lämmitin oli rautainen sotaväen telttakamiina tai petrolilämmitin. Paremmilla majoilla oli hella-leivinuuni, kamiina ja takka. Partiosta palatessa annettiin partiokäsky siihen merkittyine havaintoineen vartiopäällikölle, sekä ilmoitettiin myös suullisesti erikoisista tapahtumista partion aikana. Kiireellisissä tapauksissa pyrittiin soittamaan lähimmästä puhelimesta tärkeät havainnot vartiolle. Kaikki havaintoilmoitukset ja vartion tapahtumat vartiopäällikkö kirjasi erilliseen vartion päiväkirjaan ja sen lisäksi lähetti alkuperäiset tehtävä- ja havaintoilmoitukset määräajoin joukkueenjohtajan kautta komppanian päällikölle. Ennen niiden komppaniaan lähetystä vartiopäällikkö alleviivasi punakynällä ilmoituksessa olevat, hänen mielestään, merkittävimmät havainnot. Kiireelliset ilmoitukset tehtiin heti puhelimella joko selväkielisinä tai puhepeitteistöä käyttäen joukkueenjohtajalle tai suoraan komppanian päällikölle.

Valmiustehtävät

Vartion valmiustehtäviin kuului vartion ympärivuorokautinen päivystystehtävä. Päivystäjänä toimi yksi vartiolla palveleva yli- tai rajajääkäri vuorollaan. Vuoro kesti yleensä vuorokauden. Sinä aikana päivystäjä huolehti vartion puhelinpäivystyksestä, hälyttämisestä, ympäristön tarkkailusta ja turvallisuudesta sekä vartion jokapäiväisten huoltotöiden suorittamisesta; kuten pihan haravoinnista, lumitöistä, lämmityksestä yms. ”kämppäukon hommista”. Päivystäjä kirjasi suorittamansa tehtävät ja havaitsemansa erikoiset tapahtumat erilliseen päivystyskirjaan.

Valmiuteen kuului myös lähes jatkuva ”paikallaolopakko”, koska vartiolta ei yksittäinen rajamies saanut poistua ilman esimiestensä lupaa. Sen saatuaan hänen oli ilmoitettava olinpaikkansa ja miten hänet sieltä tavoittaa. Vartion lepovuorossa oleva henkilöstö muodosti valmiusreservin. Lisäksi päivittäin vartiolle oli huoltotöihin määrätty päivystäjän lisäksi yleensä pari rajamiestä, niin sanottu ”reservipartio”. Toisin sanoen vartiolla oli aina lähes täysmiehitys lukuun ottamatta vuosilomia ja harjoituspäiviä, jolloin vahvuus oli pienempi. Lomalla olijan oli myös ilmoitettava olinpaikkansa ja miten hänet sieltä nopeimmin tavoittaa.

Valmiustehtäviin kuului myös vartion lähipuolustus, aluesulkuvalmius, jolloin miehitettiin tietyt maastopisteet ja palontorjunta. Palontorjuntakalusto oli vähäinen. Joillakin vartiolla saattoi vaahtosammutinten, palosankkojen ja vesitynnyreiden lisäksi sekä sankoruiskun lisäksi olla kannettava moottoriruisku muutamane letkurullineen. Kaikkia valmiustehtäviä harjoiteltiin aina silloin tällöin. Koontumispaikat äkkilähdön varalta oli myös määrätty vartion toimintapiirin sisäosiin.

Koulutus

Rajapartioinnin tehtävien koulutus aloitettiin työpaikkakoulutuksena rajapartiossa vanhemman rajamiehen mukana. Samoin meneteltiin muiden rajamiehelle kuuluvien tehtävien opetuksessa. Yhtenäisen rajavartijakoulutus annettiin Imatralla Rajakoulussa noin kahden kuukauden mittaisella rajajääkärikurssilla. Koulutus jatkui taas kurssin jälkeen vartiolla työssäoppimisen kautta vanhempien rajamiesten ja vartiopäällikön opastamana.

Rajakomppanioissa järjestettiin keväisin ja syksyisin vajaan viikon pituisia harjoituspäiviä. Niihin komennettiin jokaiselta vartiolta 2-3 henkilöä kerrallaan. Näin saatiin kokoon ja koulutettua noin joukkueellinen miehiä kerralla. Samalla eri vartiolla palvelevat miehet tutustuivat toisiinsa. Harjoitukset ja oppituntien aiheet liittyivät rajapalvelukseen, metsästyksen ja kalastuksen valvontaan sekä muihin ajankohtaisiin aiheisiin. Harjoiteltiin myös valmiuteen liittyvää sotilaallista toimintaa kuten joukkueen viivytystaistelua yms. sekä ammuntaa. Harjoitusten johtajina toimivat kokeneemmat raja-aliupseerit ja upseerit. Koulutukseen liittyi

Sissiharjoituksen loppuposeeraus Kitsin ja Jaakonvaaran tienhaarassa Hienvaaran alueella 28.4.1967. Kuvassa vas. Rj. Aarno Söder ja rajakers. Härkönen Onttolasta.

Ensimmäinen ajoneuvosilta valmistui Hiienvaaran ampuma-alueelle 13.6.1967. Tekijänä Ilomantsin Rajajääkärikomppanian työryhmä, ryhmänjohtajana rj. Aarno Söder. Työn valvojana rajavääpeli Alpo Heikkonen Onttolasta. Henkilöt vas. Rj. Kastinen, rj. Tolppanen, rj. Pekka Puikkonen, rj. Aarno Söder, rj. Asko Mäkinen, rj. Ahtonen ja rajavääp. Alpo Heikkonen. Kuvasta puuttuu sen ottaja rj. Esko Karttunen

myös osallistumiset rajajääkäriryhmänä tai -joukkueena joihinkin sotaharjoituksiin ja työkomennuksiin, joihin miehet komennettiin ja koottiin eri vartioilta. Eihän rajaa voinut jättää harjoitusten ja komennusten aikana vartioimatta, vaan se hoidettiin pienemmin vahvuuksin. Minusta tämä koulutusjärjestelmä oli hyvä ja tehokas!

Raja-aliupseerit komennettiin peruskoulutukseen puolustusvoimien puolelle Kanta-aliupseerikouluun Lappeenrantaan perusjaksoille, sekä sieltä edelleen eri aselajilinjoille. Koulutus kesti noin vuoden. Keskikoulun käymättömillä neljä kuukautta pidempään. Kurssin jälkeen palvelus jatkui taas rajavartiostossa. Sitten suoritettiin vartiopäällikkökurssi Rajakoulussa Imatran Immolassa. Se antoi valmiuden toimia vartioaliupseerina ja -päällikkönä vartioasemilla. Myöhemmin jatkokursseina olivat vartiopäällikkökurssiin lisäksi rajavartiomestari ja -luutnanttikurssi. Omalta osaltani mestari- ja luutnanttikurssit suoritin sitten palvellessani Puolustusvoimissa. On myös huomattava, että rajavartiostossa ei siihen aikaan yleensä päässyt suoraan aliupseerin toimeen, vaan piti palvella ensin muutama vuosi värvättyinä rajamiehenä, jonka jälkeen esimiehet harkintansa mukaan esittivät miestä raja-aliupseerin ”vakanssille”.

Upseerit saivat koulutuksensa Kadettikoulussa, jonka jälkeen heidät määrättiin tai hakautuivat Rajavartiolaitoksen palvelukseen. Osa upseereista oli tietenkin ollut jo väliaikaisessa upseerin virassa rajavartiostossa ennen Kadettikoulua. Upseerin virkaan nimitettiin myös muutamia ansioituneita urheilijoita ilman Kadettikoulua. Jatkokoulutuksena upseeristolle järjestettiin erilaisia rajapalveluun

liittyviä koulutustilaisuuksia ja kursseja. Upseerien virkaurajatkokurssit järjestettiin Puolustusvoimien sotakouluissa.

Vartiolla tapahtuvasta koulutuksesta muistuu mieleeni, Rajavartiolaitoksen päälliköiden Martti Avelan ja Veikko Koppisen vierailuun liittyvä koulutusnäytös sissipartion toiminnasta Kiitsanjärven vartion läheisellä tiellä. Vartioaliupseerin piti järjestää tämä näytös. Siinäpä oli kersantille pulma. Mitään harjoitusvälineitä kuten miinoja, sytyttimiä, sytytyskoneita, nalleja, tulilankaa ja viiksilankaa ei vartiolla ollut. Eikä niitä Onttolastakaan ehditty enää hakea. Piti tulla toimeen niillä välineillä, mitä saatiin haalittua. Vartion kellarista löytyi muutama tyhjiä routapanoksia, köyttä, rautalankaa, parikaapelialapio, kirves ja tyhjiä paperisäkkejä sekä taskulampun litteitä paristoja. Tietenkin miehillä oli omat aseet ja toiselle määräsinkin kevyen singon lisäaseeksi. Järjestin sissiparin tienvarteen. Tein miinamaton lumella täytetyistä paperisäkeistä, rautalangasta ja köydestä. Toisen sissin määräsinkin miinamaton narun päähän. Toinen sissi asensi pari routapanosta sähkösytytyksellä tien varteen kuvaamaan kylkimiinoja. Sähkönalleja ei ollut, mutta taskulampun pattereilla kuvattiin sytytyskonetta. Tällä sissillä oli sinko. Avela ja Koppinen tulivat paikalle. Ilmoitin harjoituksen ja sitten toiminta alkoi. Melkoista kuvailuahan se niillä välineillä oli. Melkein puhumalla piti selvitä. Koppinen hiihti kylkimiinasissin luo ja epäili, että toimiiko sähkönallien sytytys taskulampun paristoilla. Minä siihen pököksä totesin, että kyllä se toimii, kun kytketään paristot sarjaan ja sitä on aikaisemmissa harjoituksissa kokeiltu. En tiedä uskoivatko herrat tämän ja mitä mieltä he olivat harjoituksesta? Eivät enemmälti harjoitusta moittineet. Parhaani kuitenkin yritin, niillä välineillä mitä oli. Maasto oli ainakin oikea; vasara—alasin periaatteella valittu Luutalahden tien varrelta. On vielä huomioitava, että vanhemmat rajamiehet, jotka olivat sissiparina, eivät koskaan olleet asentaneet kylkimiinoja tai miinamattoa, joiden käyttö minulle oli hyvin tuttua.

Oman lukunsa koulutuksessa muodostavat rajapartiokilpailujen valmennus, koiramiesten ja koirien koulutus, urheilijoiden urheiluvallmennus, sekä kaikkien näiden kilpailutoiminta. Kaikkiin näihin osallistuin, mutta tässä yhteydessä niistä ei muuta kuin, että se oli melko tehokasta toimintaa kaikille siihen osallistuneille. Tiedot, taidot ja kunto karttuivat!

Omina parhaimpina saavutuksina rajapartiokilpailuissa ovat jääneet mieleen Pohjois-Karjalan Rajapartiomestaruus vuonna 1966, jolloin olin partiomiehenä rajajäykkäri Teuvo Strandmanin johtamassa partiossa. Partioon kuului koiramiehenä rajajäykkäri Risto Laiho sekä rajakoira spu Lippo. Samalla partiolla osallistuimme myös Rajavartiolaitoksen kilpailuun Miehikkälässä. Sijoituksena oli partiona viides sija. Partiomiehistä minut palkittiin toiseksi parhaana. Voittajan kanssa minulla oli sama pistemäärä, mutta amunnassa hävisin laitakymppillä. Voittajalla oli napakymppi ja se ratkaisi tuloksen. Vuonna 1968 osallistuin partionjohtajana laitoksen kilpailuihin Lieksassa. Partiomiehenä oli ylijäykkäri Alpo Huuskonen. Partiona emme päässeet palkinnoille. Minut palkittiin kuitenkin parhaana partionjohtajana.

Rajaviestiin osallistui muutaman kerran. Mieleeni ovat jääneet 25 km:n viestiosuus Kivipuro—Ruuna, jonka hiihdin vuonna 1967, partiokaverina rajajäykkäri Aimo Kirjavainen. Muina kilpakumppaneina oli Lieksan komppaniasta rajamiehet P. Taipale ja V. Kajava sekä Tohmajärven komppaniasta huippukuntoiset Juhani Mielonen sekä Erkki Svanberg. Keli oli raskas räntäsateinen. Kukaan ei halunnut hiihtää kärjessä, kun takana suksi luisti paremmin. Jäin osuudella viimeiseksi noin kaksi minuuttia kärjestä. Matka oli minulle liian pitkä. Hyvällä kelillä olisimme hävinneet vielä enemmän. Toinen mieleen jäänyt viesti oli Mutalahti—Nehvo väli vuonna 1968. Räntäsateinen keli. Jäällä oli

Rajakuntokilpailun palkintojen jako Ilomantsin rajajääkärikomppanian komentopaikalla 26.10.1966. Henkilöt vasemmalta komppanian varapäällikkö yll. Pertti Mörhola, rj. Aarno Söder, yllrj. Alpo Huuskonen, rj. Raimo Halttunen, metsänhoitaja Pekka Tiililä?, yllrj. Leo Riikonen, yllrj. Väinö Eteläinen, yllrj. Tommi Kokkonen, pankinjohtaja Varis ja komppanian päällikkö Olli Hirvisalo. Kilpailun voitti yllrj. Tommi Kokkonen, toisena rj. Aarno Söder ja kolmantena yllrj. Alpo Huuskonen.

sohjoa lumen alla noin parikymmentä senttiä. Latua ennakkoon kokeiltaessa se upotti. Ei voinut hiihtää. Tehtiin Tannisen Reijon kanssa päätös: sukset ja sauvat käteen, muovipussit jalkoihin ja juostaan ladun sivussa Ostronsaareen, sitten maalla hiihdetään. Päästiin ensimmäisenä matkaan. Sohjoon jäi puolen neliön reiät askelten kohdalle. Voitettiin osuus. Oltiin kainaloita myöten märkiä. Onneksi päästiin Nehvossa saunaan. Kyllä jäi tämä viesti mieleen!

Ulkopaikkakuntalaiset rajavartioina

Edellä on tullutkin esille ulkopaikkakuntalaisten suuri osuus henkilökunnassa. Sen seikan pohtiminen; mitä hyötyä tai haittoja tästä oli rajavartiostolle, rajamiehille itselleen ja paikallisille asukkaille sekä koko rajaseudun kunnille? Tätä pohdin seuraavaksi.

Haitat

Mitä haittavaikutuksia ulkopaikkakuntalaisten värväämisellä oli? Edellä on jo mainittu yksi haitta, paikkakuntalaisten ärtymys.

Toisena negatiivisena seikkana voitaneen mainita paikallisten olosuhteiden ja asukkaiden tuntemattomuus. Vuosikymmeniä paikallaan asuneet kyläyhteisöjen jäsenet tunsivat läpikotaisin toistensa perhe-, sukulaisuus- ja yhteiskunnalliset suhteet syntymästä kuolemaan. Samoin he tunsivat maaston uuden rajan kummallakin puolella. Vieraalta paikkakunnalta tulleelta vei vuosia näihin asioihin

tutustuminen edes pintapuolisesti. Esimerkiksi vartiolla ei ollut karttoja kuin Suomen rajaan saakka, joten tavallinen rajamies ei voinut edes mielessään arvioida mahdollisten loikkareiden käyttämiä reittimahdollisuuksia rajan takaiselta alueelta. Toisaalta eihän näiden seikkojen arviointi kuulunutkaan tavallisen rajamiehen tehtäviin.

Kolmantena haittana voitaneen pitää sitä, ettei rajaseudun väki voinut työllistyä omalle kotipaikkakunnalleen. Rajavartioston työllistävä vaikutus esimerkiksi Ilomantsin ja Tuupovaaran kunnissa, toistasataa työpaikkaa, olisi ollut merkittävä. Tällä asialla oli yhteiskunnallisesti merkitystä varsinkin 1960-luvun lopulla, kun näistä kunnista käynnistyi ennennäkemätön muuttoliike kasvukeskuksiin, Etelä-Suomeen ja aina Ruotsiin saakka, koska omalla paikkakunnalla ei ollut työtä!

Hyödyt

Vastaavasti hyötynä nähtiin, että viranomaistoiminnassa ei ollut rasitteena edellä mainitut tuttavuus- tai sukulaisuus yms. suhteet, joten mahdollisiin rikkeisiin puuttumiskynnys aleni. Se voi olla myös haitta, kuten edellisessä kappaleesta käy ilmi.

Toisena hyötykohtana voitaneen pitää rajavartiojärjestelmän salassapidon parempaa säilymistä vain rajavartioston henkilökunnan piirissä, kun tiiviitä suhteita ei ollut paikalliseen väestöön. Tällä oli sikäli merkitystä, kun 1950-luvun lopulla ja 1960-luvun alussa paljastui muutamia pintavakoilutapauksia, joissa oli osin kyseessä suomalaisen rajavartiojärjestelmää koskevien asioiden tiedottamisessa venäläisille. Niin sanotulla pintavakoilulla ei nykyisin ole niin suurta merkitystä näin satelliitti- ja tieteknisenä aikakautena.

Kolmantena ja myös yhteiskunnallisesti merkittävänä hyötynä on nähtävä muualta päin Suomea muuttaneiden reippaiden nuorten miesten tuoma ”uusi veri” paikkakunnalle. Tietenkin moni tutustui paikkakunnan tyttäriin ja useat heistä perustivat perheen rajamiesten kanssa, sekä saivat lapsia. Näin saatiin erilaista perimää ja jopa uutta näkemystä paikkakunnan perinteisiin tapoihin sekä toimintaan.

Neljänneksi hyödyksi voidaan katsoa eläkkeelle siirtyneiden rajamiesten jääminen asumaan entiselle palveluspaikkakunnalleen, muodostaen sinne eräänlaisen ”rajavartioreservin”, joka on monesti tiedoillaan ja taidoillaan avuksi entiselle työnantajalleen. Tällaista ”eläketorppa” järjestelmää oli kaavailtu jo 1920-luvun rajavartiojärjestelmää luotaessa. Rajaeläkeläiset toivat kotikuntaansa myös verotuloja. Tämä hyöty olisi toteutunut myös paikallisia miehiä rajavartiostoon palkatessa.

Vielä eräänä hyötynä voidaan pitää esimerkillistä urheilutoimintaa, jota rajavartiosto paikkakunnillaan voimallisesti harrasti. Tämä virkisti paikallisten urheiluseurojen toimintaa, kun rajavartiostoon palkattiin ulkopuolelta huipputason urheilijoita. Heidän liittymisensä edustusurheilijoina paikallisiin urheiluseuroihin kannusti paikkakunnan ihmisiä urheilutoimintaan. Tällä oli merkitystä myös kansanterveydellisesti, kun väki innostui liikkumaan. Paikkakunnan eri seurat saivat ja kulttuuritoimijat saivat palveluksessa olevista ja rajan eläkeläisistä vireitä toimitsijoita, valmentajia ja osanottajia joukkoonsa. Tämän toiminnan merkitystä ei voi väheksyä. Toisaalta palveluksessa olevien taholta kuului joskus nurinaa huippu-urheilijoiden palkkaamisesta vartion kirjoille, koska se merkitsi tavanomaisten rajavartiointitöiden kaatumista muiden vartiolla palvelevien tavallisten tallajien selkänahkaan, urheilijoiden ollessa kilpailuissa tai valmennuksessa ja näin poissa tavanomaisesta työstään. Kyllä päätoiminen urheilu on kovaa työtä, ja ajatellen mahdollisia sotilaallisia toimia yltää urheilija uskomatomiin fyysisiin suorituksiin, joten urheiluun käytetty aika ei ole hukka-aikaa.

Urheilulla saavutetun kunnan hyöty tuli esille jo rauhanaikaisissa harjoituksissa. Muistan erään talvisen sotaharjoituksen Koitereen koillispuoleisessa erämaassa, jossa toimin rajajääkäreistä kootun

sissijoukkueen johtajana. Meille oli annettu tehtäväksi tiedustella ja tuhota vihollisen tukikohta, jonka tiedettiin sijaitsevan noin parinkymmenen kilometrin päässä olinpaikastamme. Tarkkaa paikkaa ei ilmoitettu. Lähetin tiedustelijoina matkaan kovakuntoiset rajajääkärit Tauno Oinosen ja Matti Nygårdin. He löysivät kohteen, mutta paljastuivat ja joutuivat takaa-ajetuiksi. Mitään latuja tai uria ei alueella ollut – vain umpihankea. Tauno ja Matti tekivät ”hieman” ketunlenkkiä ja takaa-ajajilta loppui usko, että eihän kukaan ihminen voi noin pitkälle yhtä kyytiä hiihtää. Myöhemmin, kun tiedustelijoiden taitamaa matkaa tarkasteltiin, todettiin sen olleen yhteensä lähes 70 kilometriä umpihangessa! Tiedustelun tuloksena tukikohta ”tuhottiin” seuraavana päivänä. Se oli hyvä esimerkki siitä mihin kovakuntoiset rajamiehet pystyvät!

Ulkopaikkakuntalaisten rajamiesten vaihtuvuus oli melko suuri, sillä palvelukseen tullessa tehtiin alkuun vuoden palvelussopimus, jota sitten aina jatkettiin. Moni kokeili ammattia vuoden tai kaksi ja vaihtoi maisemaa, kun huomasi ettei ollut valinnut oikeaa uraa. Toiset hakivat poliisikouluun ja toiset taas Puolustusvoimien palvelukseen, kun vakanssit eivät rajalla avautuneet. Muutamia myös erotettiin eri syiden vuoksi. Suurimpana syynä alkoholin liikakäyttö tai muu sopimattomuus alalle. Muutama mies valitsi eri syistä lopullisen ratkaisun oman käden ja aseensa välityksellä. Näitä ikäviä tapauksia oli ollut juuri ennen tuloani ja lähtöni jälkeen sattui pari tapausta.

Omalta kohdaltani uran vaihto, runsaan viiden vuoden rajapalvelun ja suoritettujen kurssien jälkeen puolustusvoimien puolelle johtui yksinomaan siitä, että avioiduttuani meille ei löytynyt paikkakunnalta asuntoa, eikä vaimolle työpaikkaa.

Suhteet paikalliseen väestöön

Aloittaessani palvelusurani 19-vuotiaana nuorukaisena Leminahon vartiolla Pitkäjärven rannalla elokuun puolivälissä 1965, tunsin vartion henkilökunnasta vain yhden, varusmiesaikaisen tutun miehen. Hän oli tullut palvelukseen kaksi viikkoa aikaisemmin kuin minä. Muita henkilökunnasta en tuntenut. Samoin oli laita vartion toimintapiirissä asuvan siviiliväestön kanssa. Olin kuin ummikko ulkomailla. Myöhemmin ilmeni, että eräs entinen luokkatoverini Joensuun Lyseosta oli aivan rajan läheisyydessä sijaitsevan Aijenvaaran Sivosia. Hän oli jostakin kuullut minun olevan vartiolla töissä ja hän kävikin tervehtimässä siellä minua. Aikaisemmin kouluaikoina minulla ei ollut hänen kotipaikastaan tarkempaa tietoa. Sen tiesin, että hän oli kotoisin Ilomantsista. Ihmeen hyvin tieto kylällä kulki, kun en ollut monelle kotipaikallani kertonut lähdöstäni rajan palvelukseen.

Perehtyminen naapuristoon alkoi vanhempien rajamiesten opastuksella, jotka neuvoivat kenen talo missäkin oli ja ketä siellä asui. Parin kilometrin päässä olevaan Öykkösenvaaran taloon oli vartiolta päivittäinen käynti, kun sieltä saatiin vartiolle maito. Silloinkaan ei aina tavattu talon asukkaita vaan jätettiin tyhjä maitoastia navetan eteiseen ja otettiin täysinäinen noin 10 litran astia reppuun. Maitomatkan mieluisuutta lisäsi tietenkin se, että talossa oli tytär. Matka tehtiin kesäisin pyörällä ja talvisin oikolatua hiihtäen.

Suhtautuminen paikallisiin asukkaisiin oli rajavartioiden osalta hieman epäilevä vielä 1960-luvun loppulla, johtuen muutama vuosi aikaisemmin Ilomantsin komppanian alueella ilmi tulleista vakoilutapahtumista. Mitään vihamielisyyttä rajavartioita kohtaan paikallisten asukkaiden taholta ei ilmennyt. Asukkaita pyrittiin tavattaessa jututtamaan ihan normaalisti. Tuntemattomat kulkijat myös puhutettiin ja selvitettiin, millä asioilla he rajan läheisyydessä liikkuvat ja keitä he olivat. Kiusallistahan se tietenkin oli paikallisille asukkaille, kun muualta tulleet rajamiehet joutuivat utelemaan rajavyöhykkeen ulkopuolellakin olevien tekemisiä ja henkilöllisyyttä. Varsinkin omilla maillaan liikkuvia se varmasti otti päähän. Metsäyhtiöiden edustajien kanssa yhteistyö sujui hyvin. He ilmoittivat aina

ennakkoon missä on savotoita ja ketä siellä työskentelee. Rajavyöhykkeellä rajaon rajoittuvia kaikkia töitä valvottiin. Saattoihan se savottamiestä kismittää, jos huomasi rajamiesten vain kuluttavan aikaansa, toisten paiskiessa hikihatussa töitä. Vuorolinja-auto tarkastettiin Leminahon vartion tienhaaran kohdalla, koska rajavyöhykkeen takaraja kulki maantien itäreunassa. Linja-auton kuljettajat kyllä tunsivat yleensä matkustajansa ja ilmoittivat, jos olivat havainneet jotain epäilyttävää.

Samanlaiset yleiset toimintatavat olivat käytössä kaikilla vartioilla, joissa palvelin. Vartiopäälliköt painottivat erilaisia asioita esimiestensä ohjeiden, persoonansa ja omien kokemustensa sekä toimintapiirinsä ominaispiirteiden mukaan. On muistettava, että vartion toimintapiiri ulottui noin 20 kilometriä sisämaahan päin, joten toimittiin melko laajalla alueella. Yhden vartion valvoman rajaosuuden pituus vaihteli noin vajaasta 10 kilometristä 20 kilometriin ja ylikin. Opeteltavia asioita uudelle miehelle riitti.

Osa rajaseudun asukkaista eli vielä silloin melko puutteellisissa oloissa. Perheissä oli useita lapsia, pari kolme lehmää, sika ja muutamia kanoja. Useat pientilan isännät hankkivat perheilleen elannon tilapäistöillä savotoilla ja muilla tarjolla olleilla työmailla. Osalle alle kouluikäisistä lapsista ei ollut kunnan talvikenkiä ja ulkovaatteita. Kaikissa taloissa ei ollut sähköjä, vaan ruoka tehtiin puuhellalla ja leivinuunissa. Valaistuksena oli öljylamppu tai tilley-lyhty. Vartioilla oli tuolloin jo sähkö, joka tuotettiin omalla aggregaatilla, jos sähköä ei muuten ollut saatavilla. Joissakin taloissa oli nestekaasuvalo ja -keitin. Saattoi olla, kun talossa ei ollut hevosta tai traktoria niin ainoastaan suksenlatu vei lähimmältä tieltä taloon. Rajamiesten poiketessa köyhimpiinkin taloihin siellä lähes poikkeuksetta tarjottiin kahvia. Avustuksena rajaseudun vähävaraisille perheille kauppojen keskusliikkeet lahjoittivat joulupaketteja, jotka rajamiehet toimittivat perille. Tuli kyllä nähtyä melko kurjia asuinoloja vielä siihen aikaan. Metsäkämpilläkin oli paremmat olosuhteet kuin yksittäisissä rajaseudun taloissa ja olihan kämpille yleensä jo autotie.

Merkittävä seikka paikallisten asukkaiden kannalta oli myös se, että vartioille oli rajavartioston oma puhelinlinja ja puhelin. Linja oli yleensä yhteydessä yleiseen verkkoon. Vartiolta voivat kyläläiset maksua vastaan soittaa yleiseen verkkoon kiireellisissä asioissa. Joillakin vartioilla oli myös pieni käsivälitteinen puhelinkeskus, johon oli liitetty vartion lähitaloja, joiden puhelut välitettiin vartion kautta Ilomantsin yleisen verkon keskuksen ja sieltä edelleen. Vartiolla työskentelevät voivat soittaa maksua vastaan yksityispuheluita. Vartioiden väliset puhelut kulkivat yleensä Ilomantsin kirkolla sijainneen yleisen verkon keskuksen kautta. Keskusneidit ja -rouvat tulivat kyllä äänitutuiksi. Yleisen verkon lisäksi oli käytössä joidenkin vartioiden välisiä suoria rajavartioston linjoja. Sitä kautta päästiin kiertämään jotkut linjakatkokset.

Suhteiden normalisoituminen paikallisväestöön

Myöhemmin 1970-luvulla tämä rajavartioiden epäilevä suhtautuminen paikallisväestöön ja päinvastoin on muuttunut myönteisemmäksi molempien osapuolten osalta. Toimittiin hyvässä vuorovaikutussuhteessa ja yhteistoiminnassa. Uskon myös, että syrjäseutujen asukkaiden turvallisuuden tunne vahvistui, kun rajavartiostosta sai tarpeen tullen monenlaista apua.

Perheellisten rajamiesten muuttaessa asumaan paikallisten asukkaiden pariin paransi osapuolten suhteita. Opittiin tuntemaan paremmin toisensa saman yhteiskunnan jäseninä. Samalla rajavartioston palvelukseen palkattiin myös paikallisia asukkaita. Tämä osaltaan normalisoi kaikkia suhteita paikallisella tasolla.

Tanssipaikoilla oli joitakin kahnauksia paikallisten nuorten miesten ja rajamiesten kesken. Mitään suurempaa kahakkaa en muista siellä syntyneen. Paikkakunnan tyttäriä tietenkin muualta tulleet

nuoret miehet kiinnostivat ja päinvastoin. Se aiheutti joskus hieman sanailua paikallisten nuorten miesten taholta. Rajamiehiä nimiteltiin ”kurvareiksi”. Erottuivathan he joukosta jo virkapuvun vuoksi. Kerran minua ja Itkosen Leota meinattiin kumauttaa pajavasarella ravintolaillan jälkeen, mutta onneksi huomasimme aikeet ja poistuimme pikaisesti takavasempaan. Siviilipuvun käyttöoikeuden salliminen rajamiehille vapaa-aikana, helpotti heidän sulautumistaan paikallisen väestön keskuuteen.

Puutavaran kuljetus rajan takaa

Sille kohtaa, josta Suomesta Venäjän puolelle Kuolismaahan johtava tie ylittää rajan oli perustettu tilapäinen rajanylityspaikka, Lutikan puomi. Metsäyhtiöt hankkivat ja kuljettivat puutavaraa sen kautta silloisesta Neuvostoliitosta Suomeen. Suomalaisia kävi viikon kerrallaan töissä Neuvostoliiton puolella eri tehtävissä Kuolismaassa, jossa myös majoituivat. Työmaalla työskenteli myös neuvostoliittolaisia metsäyöntekijöitä. Suomalaiset kuorma-autoilijat hakivat puutavaran rajantakaisilta laaneilta Suomeen päivittäin.

Kummallekin puolen raja-aukkoa olivat puomit, jotka avattiin yhtä aikaa tapahtuneen tervehtimisen jälkeen aamuisin ja suljettiin päinvastaisin menoin illalla. Viikonloppuisin ei ollut ylitysliikennettä.

Tervehtimisseremonia oli seuraava: Tahtimarssia puomikopilta rinnakkain keskitietä puomille ja sen edessä -seis, tervehtiminen viemällä käsi päähineeseen noin pariaksi sekunniksi, puomi ylös, paluu keskitielle, asento tervehtiminen, täyskäännös ja mars tahtimarssia puomikopille. Kyllä neuvostopojat osasivat meihin nähden komeasti marssia puomille ja sieltä pois, vaikka parastamme mekin yritimme. Yleensä neuvostosotilaita oli kolme ja meitä vain kaksi. Sanaakaan ei seremoniassa vaihdettu.

Pääsy naapurin puolelle töihin oli paikallisille asukkaille ainutlaatuinen tilaisuus päästä tutustumaan ”suureen naapuriin” ja ehkä myös joidenkin entisille kotiseuduille. Viikon ensimmäisenä arkipäivänä työmiehet menivät rajan yli tilapäispasseilla ja palasivat loppuviikosta. Kulkijoiden passit säilyttiin puomikopilla, josta ne jaettiin ja palatessa kerättiin takaisin puomikopin säilöön. Näin passit tarkastettiin kummallakin puolen rajaa. Puomien avauduttua kuorma-autoilijat hakivat tukkiautoilla puuta Suomeen, parhaat jopa neljä kuormaa päivässä. Tie oli mutkainen kapea soratie, talvisin liukas, niin onnettomuuksiltakaan ei välttytty. Eräs autoilija menehtyi ajettuaan pois tieltä Möhkön koillispuolella Hako-ojalla. Tukki kuorma rusensi hänet auton kopin takaseinän ja ratin väliin. Leminahon vartio hälytettiin apuun, mutta se oli jo liian myöhäistä. Äkkipysäys ja tukki kuorman massa oli tehnyt tehtävänsä. Rajamiesten apu oli ilmoittajan jälkeen ensimmäisenä paikalla. Muistoihin on jäänyt onnettomuusauton radiosta tapahtumapaikalla kuulunut; Valkovuokot kappale.

Tukkiautot tarkastettiin menen tullen samalla, kun annettiin passit ja kerättiin ne tulomatkalla pois. Automiehet yrittivät joskus viedä ”kiellettyä kirjallisuutta” ja muuta ylimääräistä tavaraa rajan yli. Ne otettiin puomilla pois ja annettiin paluumatkalla takaisin ja varoiteltiin ottamasta mukaan seuraavalla kerralla. Automiesten sanottiin tuovan viinaa rajan takaa, mutta omalle kohdalle niinä muutama kertana, jotka puomilla työskentelin, ei viinan tuontia ilmennyt. Olisihan se ollut työmiehelle ja autoilijalle aika iso taloudellinen riski, jos tilapäinen passi olisi peruutettu ja sen myötä mennyt se työpaikka. Automiesten joukosta olisi useamman kerran saanut varmasti aamukrapulasta rattijuopon kiinni, mutta kun tiedettiin mies suurperheen isäksi, katsottiin sitä sormien läpi. Niin voimakas oli joskus alkun tuoksu, ettei ”Hugo” tarvinnut pyytää sanomaan. Muuta keinoahan alkoholin mittaukseen ei siihen aikaan paikan päällä ollut. Kukapa siihen mittarittomaan aikaan olisi itsekään ollut synnitön!?

Yhteydenpito neuvostoliittolaisiin virkaveljiin

Yhteydenpito ja puhuminen rajapartiossa kohdattuihin Neuvostoliiton rajavartioihin oli jyrkästi kielletty. Molemmiin puolin kyllä tervehdittiin viemällä käsi päähineeseen ja jatkettiin matkaa. Harvoin rajantakaisia virkaveljiä näkyi. Joskus raja-aukon tarkastuksen yhteydessä heidät päästiin yllättämään. Yleensä he pyrkivät maastoutumaan ja piiloutumaan havaitessaan suomalaisen rajapartion. Rajakoira oli hyvä ilmaisemaan lähestyvän tai rajan läheisyydessä oleilevan naapurin. Joskus tuulen tuoma mahorkan haju antoi viitteen naapurin läheisyydestä. Joitain kertoja talvella nähtiin Korpijärven jäällä hiihtävä Neuvostoliiton rajapartio. Pitkät manttelit päällä ja karvahatut korvilla sotilaat hiihtelivät. Heillä ei ollut kovin kaksinen hiihtotaito ja välineet olivat huonolaiset. Sauvoissa ei esimerkiksi ollut käsilenkkejä.

Luvallinen yhteydenottoaika rajavaltuutettujen kesken Ilomansin komppanian alueella oli sovittu Mannervaaran Ruhovaara, Kiitsanjärven vartion rajaosuudella Tuupovaarassa.

Sovittuna aikana rajavaltuutetut tapasivat siellä rajalla ja jatkoivat neuvotteluja jommalla kummalla puolen rajaa olevissa neuvottelumajoissa tai vartioilla – yleensä vastavuoroisesti.

Muuna aikana tarvittavat viestit vaihdettiin, sovittujen merkinantojen jälkeen, kirjeitse paikallisten vartioiden edustajien kanssa rajaviivalla. Kumpikin osapuoli tervehti ja ”posmetti” määrämuotoisen ilmoituksensa omalla kielellään, jonka jälkeen kirjeet vaihdettiin ja kuitattiin kummankin osapuolen kuitteihin. Kirjeet toimitettiin sen jälkeen kuriiripostina osapuolien rajavaltuutetuille.

Myös Lutikan puomilla käytiin näitä rajavaltuutettujen välisiä neuvotteluja, joissa oli mukana tarvittaessa metsäyhtiön edustajia. Sinne oli rakennettu takarajan tuntumaan neuvottelumaja näitä kohtamisia varten.

Muistan erään kirjeen luovutuksen Uuden Vuoden aattoiltana Ruhovaarassa. Yhteydenottoaikana oli aivan pimeää. Taskulamppuja ei ollut meillä, eikä Neuvostoliiton edustajilla. Tähtien valossa ihmishahmot erottuivat raja-aukolla lunta vasten. Käsikopelolla kirjeet vaihdettiin ja kuitattiin. Vastapuolella oli Korpiselän vartiolta kapteeni Murinoff. Hän kysymystään sotilasarvostani en ymmärtänyt, joten hän kokeili kauluslaattaani ja totesi ”cersant”. Näin tehtävätasot erosivat valtiosalla. Meiltä lähetetty viesti lienee sisältänyt Uuden Vuoden tervehdyksen vastapuolen rajavaltuutetulle.

Muita virallisia rajatapaamisia naapureiden kesken oli jonkin rajatapahtuman selvittäminen, kuten kaatuneen puun poisto raja-aukolta ja kesäisin suoritettu rajankäynti.

Puun poisto raja-aukolta tapahtui siten, että kummankin osapuolen edustajat saapuivat ennakolta sovittuna aikana tapahtumapaikalle. Puu sahattiin poikki juuri rajaviivan kohdalta poikki ja kummatkin vetivät omalla puolen rajaviivaa olevat puunosat puolelleen. Asiasta tehtiin ainakin ilmoitus omille esimiehille. Sitä en muista laadittiinko tapahtumapaikalla jokin yhteinen asiakirja.

Rajankäynnin tarkoituksena oli tarkastaa tietty rajaosuus, joka oli ennakkoon kunnostettu. Tämä enakkokunnostus käsitti rajapaalujen maalauksen ja raja-aukon vesomisen omalta puolen rajan keskilinjaan asti. Kumpikin osapuoli kunnosti omat rajapaalunsa ja joka toisen keskiviivapaalun. Rajankäynnissä tarkastettiin näin tehdyt työt. Rajankäynnin suorittivat kummankin osapuolen edustajat yhdessä raja-aukolla kulkien. Rajankäynti saattoi kestää monta päivää. Kummatkin yöpyivät omalla puolellaan ja aamulla jatkettiin siitä mihin edellisenä päivänä oli jääty. Suomalaisten rajankäyntiseurueeseen kuului yleensä sen rajakomppanian päällikkö, jonka alueella rajankäynti tapahtui. Lisäksi seurueeseen kuului raja-aliupseeri, pari rajamiestä ja tulkki. Neuvostoliittolaisilla oli vastaava edustus. Ruokailutauoilla oli mahdollisuus vaihtaa eväitä ja ehkä jutellakin naapureiden kanssa.

Kaverini kertoi, että hän näytti erään rajankäynnin yhteydessä, omistamansa käytetyn auton valokuvaa naapurin rajavartijalle, niin tämä ei ollut uskonut, että tavallinen rajavartija Suomessa voisi omistaa oman auton. Oli sanonut, että auto on valtion ja puhut palturia. Tämä tapahtui joskus vuosina 1967—1970.

Rajankäyntiin liittyy toinenkin kuulemani juttu: Eräällä vartiolla palveli vanhempi, hieman tukevaahko kuuluvaääninen paljon voimasanoja käyttävä rajamies Ahti Kärnä. Eräänä talvena Ahti oli ajamassa hevosella rajapolulle pitkospuutarpeita. Ajo ei liene aina ihan onnistunut, koska Ahti kiroili hevoselle tai itselleen voimakkaasti. Seuraavan kesän rajakäynnissä venäläiset olivat kysyneet suomalaisilta: Vieläkö se Perkele-niminen hevonen on hengissä?

Muunlaista yhteistoimintaa ei ollut. Kumpikin tarkkaili tietyllä uteliaisuudella rajantakaisia tapahtumia, mitä milloinkin sattui näkymään ja kuulumaan.

Talikkajärven vartion Saaroistenniemen tornista näkyi kiikareilla hyvin Neuvostoliiton puolelle entiseen Korpiselän kirkonkylään ja Tsiipakkaan, joissa oli vartiot. Samoin niitä yhdistävä tie Korpijärven itärannalla näkyi varsinkin talvisaikaan osittain hyvin. Tornista oli hyvä seurata naapurin toimintaa. Korpiselän kyläaukealla toimivan vartion partiointi, sekä muut tapahtumat päiväsaikaan olivat hyvin nähtävissä. Jalkapartiointin lisäksi neuvostoliittolaiset käyttivät valvontalinjansa vieressä kulkevalla tiellä hiljaisella nopeudella tapahtuvaa autopartiointia. Tarkkailen autosta tien varressa olevaa jälkikenttää ja esteaitaa. Pimeän aikaan maastoautossa käytettiin suunnattavaa valaisinta tähän tarkkailuun. Korpiselän ja Tsiipakan välillä auto partioi useita kertoja vuorokaudessa. Tsiipakanvaaralle neuvostoliittolaiset rakensivat vuosien 1968—1970 aikana, ehkä, jonkinlaisen ilma-valvonta-aseman.

Vapaa-ajan harrastukset

Harrastuksiin vartiolla ja sen lähialueella oli hyvät mahdollisuudet. Yleisimpiä harrastuksia olivat metsästys ja kalastus lähivesillä ja maastoissa valtion mailla. Ammuntaa voi harrastaa vartion ampu-maradalla. Kaikenlainen kuntoilu oli myös monen harrastuksena. Itse harrastin etupäässä juoksua, hiihtoa ja suunnistusta sekä ammuntaa. Kalastelin myös joskus. Koskaan en ole metsästänyt. Marjoja poimin melko ahkerasti, silloin kun niitä oli lähistöllä. Vein niitä myös kotiini Joensuuhun. Nuorten miesten veri tietenkin veti eniten tanssipaikoille. Tätä harrastusta haittasivat myöhemmin esiin tulevat luvanvaraiset liikkumisrajoitukset. Toisinaan oltiin pakostakin pitkän aikaa vartiolla, jolloin rahaa jäi säästöön. Sitten saatiin kaverin kanssa lupa poistua, jopa pariksi päiväksi yhteen menoon. Silloin tilattiin vakiotaksi ja lähdettiin sillä kiertämään viikonlopuksi maakunnan eri tanssipakkoja. Usein sieltä palattiin kalpeana ja hiljaisina rahapussitkin tyhjinä.

Urheilu- ja kulttuuriharrastuksen hyödyt paikkakunnalle ovat tulleet jo aikaisemmin esille. Rajavartioston palvelusvelvollisuudella tapahtunut liikunta- ja kilpailutoiminta eri lajeissa, ”pakotti” myös ne, jotka eivät muuten olisi niitä harrastaneet, osallistumaan toimintaan.

Kalojen savustusta vapaa-ajalla Haapavaaran vartiolla 3.6.1967. Kuvassa rj. Aarno Söder

Ilomantsin kirkolla oli aluksi yksi anniskeluravintola, kunnes keskioluen vapautumisen myötä aukesi lisää pari olutkuppilaa. Olutkuppilassa ehdin käymään yhden kerran. Anniskeluravintolassa tuli käytyä useammin, kun olin kirkolla komennuksella koulutuksen, kilpailujen tai valmennuksen vuoksi. Silloin olivat illat yleensä vapaat. Lisäksi ravintolassa oli joinakin iltoina tanssit.

Kyllä vartiollekin viinaa tilattiin ja sitä juotiin, kun oli vapaata. Aina vartiolla oli joku mies selvin päin, päivystäjä ainakin. Yleensä viinaa otettiin kirkonkylään tansseihin lähettäessä. Sinnehän pääsi vartiolta vain pari kolme miestä kerrallaan. Viinaa saatiin tilattua suoraan Joensuun Alkosta, joka toimitti ne matkahuollon kautta. Kirjeessä lähetettiin tilauslista ja viinakortit Alkoon. Eikä sieltä mitään tikkuviinoja tilattu, vaan parempia laatuja kuten Bacardia ja John Walkeria. Tietynä päivänä joku meni linja-autoa

vastaan ison tien varteen ja saatiin kuittausta sekä maksua vastaan viinat pahvilaatikossa. Siitähän se riemu repesi. Mitään tappeluja en muista vartiolla syntyneen viinanjuonnin seurauksena. Viinan käyttö pysyi yleensä kohtuudessa, jos vartiopäällikkö ei itse ollut juoppo. Niitäkin joukossa oli. Niillä vartioilla, joilla palvelin, ei juoppoja esimiehiä ollut. Suurimmalle osalle henkilökuntaa viinanjuonti ei ollut ongelma ja olihan joukossa täysin raittiitakin. Omalta kohdaltani voin rehellisesti sanoa, että ehkä joskus tuli kokemattomuuttaan otettua hieman liikaa. Onneksi elimistö rankaisi ankarasti seuraavana päivänä ja tuli sen myötä pitempi tauko. Yleensäkin en ole ihan älyttömästi viinanjuonnista milloinkaan pitänyt. Olen aina kävellyt omin jaloin ja muisti tallella.

Varoittavina esimerkkeinä liiallisesta viinan käytöstä toimivat muutamat potkut saaneet rajamiehet. Siitä jo tulopäivänä vanhat raja-aliupseerit varusteita jakaessaan mainitsivat. Olin tullut toisen, siitä syystä, erotetun onnetoman sankarin tilalle.

Kerran jouduin tansseihin lähtiessä lainaamaan Nygårdin Matilta viinapullon, jonka myös sain. Sovittiin niin, että seuraavan lastin tultua vartiolle, palautan vastaavan pullon Matille. Hän oli silloin jo naimisissa ja asui tyhjilleen jääneellä Haapavaaran koululla. Olin tullut melko myöhään illalla partiosta, jonka aikana lasti oli tullut. Lähdinkin sitten heti viemään Stolitsnaja ”heinänkorsi” vodkapulloa Matin asunnolle. En herättänyt talon väkeä, kun oli jo myöhä, vaan jätin pullon Matin asunnon ulkoportaille. Matilla oli silloin majoittuneena Itkosen Leon vieraita. Eräs näistä oli aamulla rientänyt ulos ja havainnut viinapullon rapuilla. Oitis hän riensi sisälle ja tohkeissaan sanoi, että kato; venäläiset on yöllä tuonut vodkapullon rappusille! Matti tietenkin tiesi mikä pullo se oli, mutta ei viitsinyt sitä paljastaa vierailleen, ja niin jäi legenda venäläisten tuomasta viinapullosta leviämään, ainakin jossain päin Suomea.

Erikoisia henkilökuntaa koskevia lupia ja rajoituksia

Henkilökunnalle oli määrätty eräitä velvollisuuksia ja rajoituksia. Ensinnäkin oli virkapuvun käyttövelvollisuus myös vapaa-aikana, pois luettuna lomat. Tähän saatiin helpotusta muistaakseni vuonna 1966, jolloin virkapuvun käyttövelvollisuus poistettiin vapaa-ajalla.

Alkoholin nauttimiseen ravintolassa piti virkapukuisella olla komppanian päällikön antama alkoholin nauttimislupa. En muista, koskiko tämä lupa myös alkoholin ostoa alkoholiliikkeestä. Alkoonhan silloin piti jokaisella täysi-ikäisillä, 21-vuotiailla olla niin sanottu ”viinakortti”, johon oli liitetty myös ostorajoitukset, koskien kertaostosten määrää.

Vartiolta poistumiseen vapaa-aikana piti olla esimiesten lupa. Lupa oli kolmivaiheinen. Vartiopäällikön luvalla sai oleilla vartion toimintapiirissä. Joukkueen johtajan luvalla sai oleilla joukkueen toimintapiirissä ja komppanian päällikön luvalla sai oleilla komppanian toimintapiirissä tai poistua sen ulkopuolelle. Kaikkiin näihin liittyi oleskelupaikan ilmoitusvelvollisuus ja tapa, miten saadaan nopeimmin yhteys vapaa-ajan viettäjänsä. Vartion toimintapiirissä ollessa, jos ei ollut osoite ja yhteystapa tiedossa, oli sovittu merkkilaukaukset, joilla vapaa-aikana esimerkiksi marjassa tai kalassa olijat hälytettiin tarvittaessa vartiolle. Myös vuosiloman käyttöilmoituksiin merkittiin lomaosoitteet ja nopein tavoittamistapa niissä. Ulkomaan matkaa koskevaan lomankäyttöilmoitukseen tuli merkitä, ettei käytä sotilasvirkapukua ulkomailla. Siihen liittyi myös ilmoittautumisvelvollisuus paikalliseen Suomen lähetystöön, jos oleskelu ulkomailla kesti yli kaksi viikkoa. Ulkomailla lomailu oli vielä 1967 melko harvinaista, kun kukaan ei oikein osannut neuvoa mitä lupia tarvitaan, lähtiessäni Espanjaan. Esteettömyystodistuksen hankinta oli ongelmallisinta ennen passin hakua. Itse jouduin asian selvittämään ja hakemaan tyhjän lomakkeen Joensuun sotilaspiiristä, ja neuvomaan menettelyn komppaniassa.

Ulkomaanpassia haettaessa alle 30-vuotiaalla piti olla esteettömyystodistus, jonka palveluksessa olevalle myönsi komppanian päällikkö tai joukko-osaston komentaja. (Esteettömyystodistus koski kaikkia alle 30-vuotiaita miespuolisia Suomen kansalaisia. Muille kuin palveluksessa oleville sen myönsi oman alueen sotilaspiiri. Esteettömyystodistuksen tarkoituksena oli varmistaa se, ettei ulkomaan passia myönnetä kuin määräajaksi, sellaiselle henkilölle, jolla on asevelvollisuus suorittamatta. Asevelvollisuuden suorittaneet ja asevelvollisuudesta vapautetut sekä yli 30-vuotiaat saivat esteettömyystodistuksen toistaiseksi).

Erikoisin lupa oli niin sanottu avioliittolupa eli ”naimalupa”, joka anottiin rajavartioston komentajalta! En tiedä sen virallisuudesta, mutta itse sen vielä kohteliaisuussyistä tein, vuonna 1970, ennen avioliittoon menemistä. En kyllä tiedä ketään, joka olisi saanut kehotuksen vaihtaa vaimoehdokasta. Luvalla tai ilmoituksella, miten sitä nyt nimitetäänkin, oli tietenkin jotakin salattua merkitystä? Kuten esimerkiksi ettei kunnan rajamies sortunut kevytkenkäisiin naisiin.

Muutamia mieleeni jääneitä tapahtumia

Eräs tapaus oli vuosina 1965 tai 1966 Lutikan puomilla Leminahossa. Puutavaraa noutamaan mennyt kuorma-auto ajoi pysähtymättä puomikoppimme ohi Neuvostoliiton puolelle näkymättömiin. Pian auto kuitenkin peruutti takaisin. Oman kertomansa mukaan kuljettaja oli ollut ajatuksissaan ja vasta nähdessään neuvostoliittolaisten puomikopin, oli havahtunut ja palannut takaisin hakemaan passiaan. Tiedä sitten, veikö hän jotain Neuvostoliiton pyynnöstä tai muuten salaa jotain rajan yli, ja palasi sitten takaisin? Vai oliko asia niin kuin hän kertoi. Rajapuomithan olivat koko päivän auki, eikä niin sanottua pysäytyspuomia kopilla silloin ollut. Neuvostoliiton puomikoppi oli jonkin matkaa rajasta tienmutkan takana, eikä sitä näkynyt Suomeen. Meidän puomikoppimme oli muutaman kymmenen metrin päässä rajasta, täysin rajanaapurin nähtävissä. Mitään jatkokuulusteluja tai seuraamuksia ei tapauksesta minun tietääkseni kenellekään tullut, vaikka asia ilmoitettiin heti puhelimitse vartiopäällikölle.

Talvella 1966 tai 1967 olin partiossa kaverini kanssa kuulaan kirkkaana pakkaspäivänä. Hiihtelimme Haapavaarasta Möhköön päin. Pysähdyimme jollekin harjanteelle. Heikosti idästä päin kuului kuin junan kulkuääntä. Ihmettelimme sitä, kun tiedossamme ei ollut rajan takaista rautatietä. Kirjasimme havainnon kuitenkin havaintoilmoitukseen. Esimiehet lienevät pitäneet havaintoa ”huuhaana”. Myöhemmin on selvinnyt, rajan taakse oli rakennettu rautatie Suojärveltä Porajärvelle jo vuonna 1956. Havainto lienee sitenkin pitänyt paikkansa, vaikka radalle on havaintopaikalta matkaa noin 70 kilometriä! Kuulas pakkassää ja itäinen ilmavirtaus mahdollisti ilmeisesti havainnon.

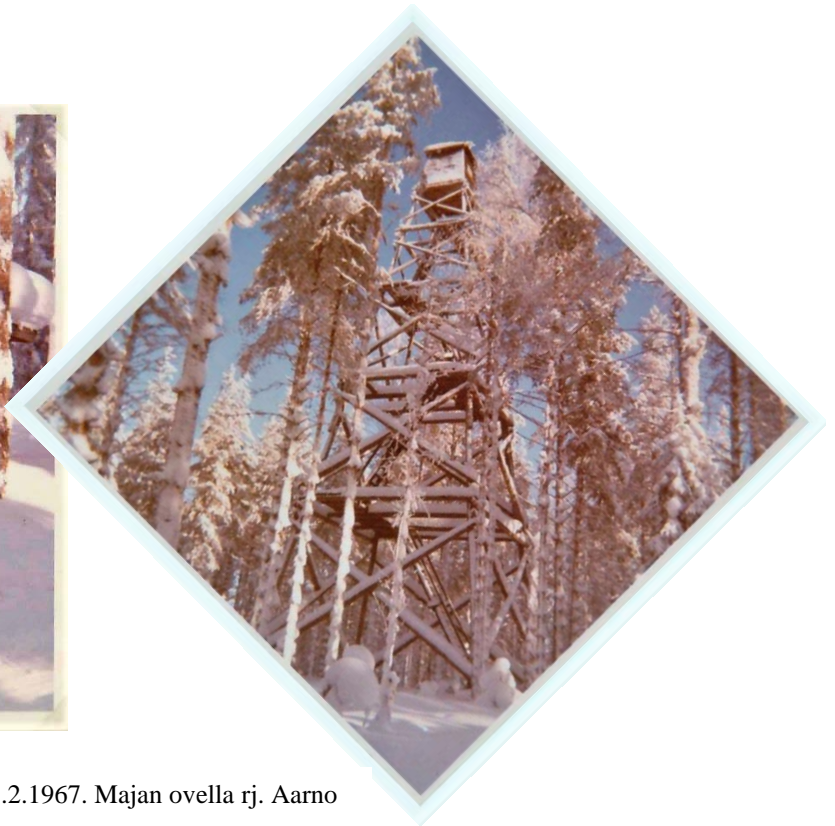
Rajapartion partionjohtaja rj. Kari Laitinen Haapavaaran takaladulla 21.2.1967.

Olikohan talvi 1967, kun palvelin Haapavaaran vartiolla. Erään lumisateen jälkeen havaittiin lumessa vaaleankeltainen kerrostuma. Siitä otettiin näyte ja lähetettiin

se virkateitse edelleen tutkittavaksi. Kerrostuman alkuperää ihmetellessä miesten keskuudessa, arveltiin sen olevan jopa ”atomipölyä” tai rikkiä. Myöhemmin näytteestä selvisi, että kyseessä oli ollut kaukolaskeumana maahan satanut hienojakoinen autiomaan pölyhiekkä, joka Saharasta tai kaukaa Neuvostoliiton aroilta. Kaikenlaista ihmeteltävää sitä rajaseudullakin ilmeni.

Haapavaarassa palvellessa, ehkä vuonna 1967, ihmeteltiin muutamana päivänä paikallaan pysyvää helikopterin ääntä rajan lähellä Neuvostoliiton puolella. Näköyhteyttä kopteriin ei saatu. Syy helikopterin leijumiseen selvisi jälleen myöhemmin. Venäläiset olivat asentaneet kopterin avulla valvontalinjansa torniin, Suur Kivivaarassa, voimakkaan valonheittimen. Sillä he sitten yön pimeydessä aina väliin tuikauttivat valoa pitkin valvontalinjojaan. Joskus kieräyttivät valoa myös Suomen puolelle. Niistä ilmoitettiin eteenpäin. Valo oli niin voimakas, että sen palaessa Kontiovaaran tornissa näki lukea ja kirjoittaa havaintoilmoitusta, vaikka valo ei näyttänyt suoraan Suomen puolelle.

Kesällä 1967 oltiin Piironen Veikon kanssa yöpartiossa Haapavaarasta. Tehtävänä oli valvoa Kontiovaaran tornin lähellä rajalle johtavaa tietä (Peurujoen tie) ja sen lähiympäristöä. Tätä varten meillä oli apuvälineenä Topu-ilmaisim. Päivystyspaikkana meillä oli Kontiovaaran tornimaja, josta vedettiin Topun lankaviikset tien poikki niin etäälle toisistaan, että keritään reakoimaan, tuli hälytys kumman langan suunnasta tahansa. Oli jo aamuyö, kun hälytys saatiin toimintakuntoon ja siirryttiin majalle päivystämään. Melkein heti hälytys hälytti. Kauimpana rajasta oleva lanka hälytti eli hälytyksen aiheuttaja oli menossa rajalle päin. Ei keritty vielä lähteä, kun rajanpuoleinenkin lanka hälytti. Rynnähtiin ulos ja juostiin tielle ja sitä pitkin rajalle päin. Juostessa kuului mopon ääni, joka jonkin ajan päästä lakkasi. Kun päästiin mopon luo, havaittiin tutun riuksan metsätyömiehen saapuneen palstalleen hakkuutöihin. Hän tuli töihin, koska aamuyön tunteina oli viileämpi työskennellä kuin päivällä. Tuttu mies varmaan ihmetteli hikisiä rajamiehiä, että mistä ne siihen ilmestyivät. Ei jäänyt tällä kertaa rajaloikkari kiinni. Topu oli kyllä ihan hyvä laite, mutta suurin osa hälytyksistä, oli eläinten aiheuttamia.

Kontiovaaran tornimaja ja torni Haapavaarassa 21.2.1967. Majan ovella rj. Aarno Söder

Neuvostoliittolaisilla oli käytössään varmaan vastaava laite. Siitä saatiin viitteitä Korpijärvellä keväällä 1968, kun jäät toivat venäläisten järvelle asettaman viehkan meidän puolen rannalle. Siihen oli kietoutunut samanlaista päällystettyä kuparilankaa, mitä meillä Topussa käytettiin. Tosin lanka oli ainakin puolta paksumpi, mitä me käytimme.

Ollessani syksyllä 1967 Ilajan vartiolla vartioaliupseerina, täytyi vartiolta toimittaa määräaikaisilmoituksia joukkueen johtajalle Hattuvaaraan. Joukkueen johtajana toimi tuolloin sodankäynyt tiukkana esimiehenä tunnettu rajavartiomestari Kauko Mäki. Syksyisenä iltana noin kello 20 vartion puhelin soi ja päivystäjä haki minut puhelimeen. Vastasin ja langoilla oli edellä mainittu rajavartiomestari kysyen: ”Missä on vartion määräaikaisilmoitus?” ilmoitin sen olevan täällä valmiina, ja ajattelin lähettää sen huomenna komppanian suunta-auton mukana herra rajavartiomestarille. Puhelimesta kuului tiukka kysymys: ”Eikö kersantti tiedä mitä määräaika tarkoittaa?” vastasin tietäväni, johon hän virkkoi: ”Odotan täällä”. Eihän siinä kersantin auttanut muuta kuin hypätä pimeänä syysiltana polkupyörän selkään ja sotkea Hattuvaaraan. Muuta kulkuneuvoa vartiolla ei silloin sattunut olemaan, enkä voinut oman mokani takia käskeä ketään muuta viemään ilmoitusta. Onneksi ei satanut. Perillä tervehdin paikalle kutsuttua joukkueenjohtajaa samalla ilmoittaen: ”Ilajan vartion määräaikaisilmoitus, herra rajavartiomestari!” ja ojensin kirjekuoren hänelle. Sitten käännyin kannoillani ja pyöräilin takaisin Ilajalle. Näin vanha rajamies koulutti nuorempaansa. Silloin opin, mitä tarkoittaa määräaika. Määräaika jäi tuolloin käyttämättä vielä noin puolitoista tuntia.

Ilajalla ollessa teki ylijarajääkäri Leo Riikonen Ruukinpohjan tornista erikoisen havainnon naapurin puolella, ilmeisesti Lehmivaarassa, olevasta vartiosta ja tutka-asemasta. Asema näkyi kiikareilla torniin ihan hyvin. Havainnossa mainittiin naapurin sotilaiden juoksennelleen aseman piha-alueella eräänlaiset ränniputken näköiset laitteet olkapäällään. Silloin en ainakaan minä ymmärtänyt, mistä oli kysymys. Nykyisen tietämyksen perusteella naapurilla oli jo tuolloin, vuonna 1967, olkapäältä

Talikkajärven vartio palkittiin vuoden 1967 vartiona. Kuvassa takarivi vas. Rj. Esko Karttunen, rj. Esa Kuosmanen, rj. Atte Immonen, rj. Pekka Puikkonen, rj. Mauri Wahlroos, vartioaliupseeri kers. Aarno Söder ja rj. Leo Itkonen. Edessä ylijrj. Leo Riikonen, vartion emäntä Raili Piironen ja vartiopäällikkö väap. Viljo Piironen. Kuva Esko Karttunen

ammuttavia ilmatorjuntaohjuksia, joista meillä tavallisilla tallaajilla ei ollut tietoa. Kyseessä lienee ollut naapurin ilmatorjuntaharjoitus tutka-aseman lähitorjuntaan.

Eräänä tähtikirkkaana aamuyönä 1968 Talikkajärven vartion päivystäjä, Leo Itkonen, herätti minut silloisen vartioaliupseerin, katsomaan ulkokierroksellaan havaitsemaansa outoa valoilmiota koillisella taivaalla. Riensin ulos ja katsottiin koilliseen. Horisontissa, puiden latvojen yläpuolella, näkyi puolikaaren muotoinen laajeneva valokaari. Se oli aivan kuin sateenkaari päivällä tai laaja nousevan kuun puolikehä iltayöllä. Ilmiö oli näkyvissä monta minuuttia. Leo kirjasi aikoja ja suuntia ylös siihen saakka, kun ilmiö oli näkyvissä. Sen jälkeen pyysin häntä piirtämään tapahtumasta piirroksia, jotka hän yön aikana tekikin. Emme silloin ymmärtäneet, mistä ilmiössä oli kysymys. Aamulla ilmoitin tapahtumasta puhelimella joukkueen johtaja luutnantti Teuvo Sahariselle Kiitsanjärvelle. Myöhemmin sain Sahariselta moitteita siitä, etten ollut herättänyt häntä katsomaan kyseistä ilmiötä. Hänellä olisi ilmeisesti ollut silloin parempaa tietoa, mitä me päivystäjän kanssa emme silloin ymmärtäneet. Olisipa silloin ollut vartion tai yksityiskäytössä kamera tai matkapuhelin saatavilla.

Olisi tullut hyvä kuvasarja tai video! Sillä hetkellä itsellä ei ollut kamera vartiolla mukana. Myöhemmin on selvinnyt, että kyseessä oli Neuvostoliiton suorittama raketin tai ohjuksen laukaisu satojen kilometrien päässä Neuvostoliiton luoteisosassa. Tämä oli ensimmäinen kerta, kun tällaisen ilmiön havaitsimme. Myöhemmin 1970 luvulla mitä erilaisempia valoilmioita näkyi paljonkin itäisellä ja pohjoiskoillisella taivaalla.

Kiitsanjärven vartion vahvuuteen kuului kesällä 1970 erittäin hyvä saksanpaimenkoiranarttu Ruija, ohjaajanaan erinomainen koiramies rajajääkäri Matti Keränen. He voittivat useita palkintoja Rajavartiolaitoksen koirakilpailuissa ja olivat esillä messuilla tai eri toimintaesittelyissä. Minulla oli kunnia tehdä tälle kaksikolle harjoitusjälkiä. Erään kerran tein taas jäljen, jonka varteen heittelin vierasesineinä käytettyjä pusseja. Jäljen päätepisteessä tein harhautuslenkin ja kiipesin yli miehenkorkuisen kivilohkareen päälle, jääden siihen loikoilemaan iltapäivän aurinkoon, sekä odottamaan onnistuuko koira seuraamaan jälkeä ja löytämään minut. Matti etsi aluehauulla jäljen alun sovitulta etsintäalueelta pari tuntia lähtöni jälkeen. Seuraten jälkeä hän lähenei olinpaikkaani. Makasin mahallani hiljaa korkean kiven päällä piilossa. Parin tunnin kuluttua alkoi koiran tuhina kuulua ja se tuli suoraan kiven juurelle ja ilmaisi minut. Siihen tuli samassa myös hikinen Matti. Ryhdyin nousemaan, mutta Matti huudahti, ”älä liiku, vieressäsi on kyy!” Olin ollut niin hiljaa paikallani, että siinä maatessani kyy oli madellut jalkopäähäni kivelte auringon ottoon. Olin riisunut loikoillessani kumisaappaat ja sukat jaloistani, jotka olivat paljaana saappaanvarsien päällä. Säpsähdin tietenkin Matin varoitusta, niin silloin kyy luikahti johonkin kivenkoloon. Siinä olisi voinut käydä huonosti miehelle ja koiralle, mutta onneksi kaikki meni hyvin. Ruija löysi myös kaikki matkan varrelle heittämäni vierasesinepusseja. Kyllä oli erinomainen koira ja sen ohjaaja!

Taisi olla kesä 1970, kun yksi suomalainen pienkone harhautui Neuvostoliiton puolelle Ruhovaaran kohdalla. Silloinkin Kiitsanjärven vartion päivystäjä sai koneesta näköhavainnon sen lentäessä rajalle päin. Olin silloin vartioaliupseerina vartiolla. Päivystäjä ilmoitti havaintonsa minulle. Otin heti puhelun Ilomantsin komppanian päällikölle ja ilmoitin asian hänelle. Samaan aikaan oli yksi partio juuri rajalla Ruhovaarassa. Yritin soittaa partiomajalle, mutta linja oli poikki. Pidin kuitenkin linjaa auki ja sieltä kuuluikin heikosti rajapartion johtajan Kalervo Rautasen ääni, joka ilmoitti koneen menneen juuri rajan yli kohti Korpiselkää. Puhelinlinjan toinen lanka oli poikki, mutta onneksi katkenneet langanpäät ylsivät maahan, joten linja toimi maayhteyden avulla, vaikkei se hälyttänyt. Minulla oli puhelinduut kummallakin korvalla; yhteys komppanian päällikköön ja toinen rajapartioon. Näin sain välitettyä partion antamaa ajantasaista tietoa suoraan päällikölle. Pian rajapartio ilmoitti koneen tulevan takaisin Suomeen. Poistuvan koneen ääni kuultiin myös vartiolla. Komppanian päällikkö välitti tiedon rajatapahtumasta Onttolaan. Koneen laskeutuessa kentälle oli rajamiehet jo sitä vastassa. Lentäjä lienee saanut sakot luvattomasta rajanylityksestä. Silloinkin oli tapahtuman tutkinnassa apua juuri eläkkeelle jääneestä ylijääjäkäri Väinö Eteläisestä, joka kotipihaltaan Mannervaarasta näki kokon lennon. Koskaan ei varmuudella tiedetä, oliko teko tahallinen vai tahaton. Näin kuitenkin kävi. Muistaakseni Suomen puoleinen lentokieltoalue oli silloin 15 kilometriä rajasta länteen päin, joten lentäjän suunnistusvirhe oli aika paha. Nykyisin lentokieltoalue on kapeampi. Lentäjän onni oli kuitenkin se, etteivät neuvostoliittolaiset käyttäneet sitä vastaan ilmatorjuntaa, jota heillä oli rajan läheisyydessä käytettävissä. Samankaltaisesta tapahtumasta luin lehdestä vuonna 2009. Pienkone oli lähtenyt Kiteen kentältä ja harhaillut hetken Venäjän puolella ennen takaisin paluutaan.

Muutamia muitakin luvattomaan yhteydenpitoon viittaavia tapahtumia rajan läheisyydessä oli, mutta niistä en voi olla varma, olivatko ne esimiesten järjestämiä kokeiluja tai tarkistuksia siitä, miten huolellisesti rajapartiot toimivat ja suorittavat tehtävänsä. Partioita voitiin esimerkiksi lähettää eri vartiolta samaan aikaan samaan pisteeseen sauma-alueella, ettei partioilla ollut tietoa toistensa liikkeistä. Jos partiot eivät tavanneet toisiaan, voitiin epäillä, että tehtävä on jätetty suorittamatta. Tämä aiheutti pimeän aikaan jopa konkreettista vaaraa, kun ei tiedetty samalla kohteella liikkuvasta toisesta partiosta. Kerran sattui kohdalleni, että vedettiin patruunat jo piippuun, kun kuultiin jonkun loittonevan pimeässä sisämaahan päin partiopolulta. Huutamalla seis ja ketä siellä, asia selvisi, naapurivartion partio!

Yksi epäselväksi jäänyt tapaus sattui Ruhovaarassa. Partio ilmoitti Ruhovaaran majalta, että jälkikentästä löytyi yksi kengän jälki rajalle päin, jonka jälkeen kulkija oli siirtynyt polun sivuun. Lisäksi majan luota tiellä oli melko tuore mopon jälki. Koira ei ollut silloin vartiolla, niin soitin Talikkajärven vartiolle ja pyysin koiraa ohjaajineen tulemaan autolla Ruhovaaraan. Itse lähdin myös autolla sinne. Koiraa odotellessa partio jäljensi tussilla kengän jäljen muovipalaselle. Koiramies Veikko Nieminen tuli koiransa kanssa ja ajoi jäljen raja-aukon reunaan ja takaisin. Rajan ylitystä ei havaittu. Kuitenkin raja-aukolla näkyi Neuvostoliiton puolella tuoreet hevosen kavion jäljet. Kiertelin tienvarren taloissa kyselemässä, olivatko he havainneet tiellä kulkijaa. Yksi epäily oli. Kävimme epäillyn luona kyselemässä hänen liikkumistaan ja vertaamassa kengänjälkeä talosta löytyviin kenkiin. Jälki ei sopinut, eikä asianomainen myöntänyt. Annettiin tiedot Supolle ja tutkinta lopetettiin. Minulle ei selvinnyt, oliko kyseessä aito yhteydenpito vai esimiesten kokeilu. Jäljet Neuvostoliiton puolella kuitenkin viittaisivat yhteydenpitoon tai olivat silkkää sattumaa.

Erikoisin tilapäispassin kirjoitus ja rajanylitysluvan antaminen sattui kesällä 1970 rajalla Kiitsanjärven Ruhovaarassa. Pohjois-Karjalan Rajavartioston komentaja oli seurueineen rajavaltuutettujen neuvotteluissa Korpiselässä Neuvostoliiton puolella. Kiitsanjärven vartiolle tuli Onttolasta soitto, että eräälle koneenkorjaajalle tarvitaan tilapäinen passi varaosan vientiä ja koneen korjausta varten Kuolismaahan Neuvostoliiton puolelle. He kirjoittavat Onttolassa miehen tiedot paperille. Mies tulee niiden ja valokuvan kanssa Kiitsaan. Vartiolta on mentävä miehen tiedot mukana rajalle odottamaan rajavaltuutettujen paluuta, että saadaan miehelle passi. Lähdin rajalle Ruhovaaraan yllirajajääkäri Väinö Eteläisen kanssa. Asetuimme raja-aukon viereen Korpiselkään johtavan, hieman metsittyneen, tien lähelle. Siinä makailimme ruohikossa muutaman tunnin, odotellen seuruetta, Väinön kertoillessa omia sotakokemuksiaan. Aikanaan alkoi kuulua hilpeää pulinaa, ja sieltähän seurue tuli neuvostoliittolaisten saattamana osa ihan toverillisesti kaulakkain. Seurueen tultua raja-aukolle esitimme passi-asian komentajalle. Siinä rajatoimiston päällikkö majuri Jarmo Mattila kaivoi salkustaan passin ja kirjoitti sen salkkunsu kannella raja-aukolla olevan kiven päällä. Siihen saatiin kummankin rajavaltuutetun nimet ja lyötiin leimat. Tyhjä passi ja leima oli Mattilalla mukana salkussaan. Palasimme Väinön kanssa vartiolle ja mies sai passinsa ja jatkoi matkaa varaosan kanssa Leminahon kautta Kuolismaahan. Näin mutkattomasti asiat hoituivat siihen aikaan.

Tehdyistä havainnoista en muista esimiehiltä koskaan saadun palautetta. Mielestäni palaute havainnon merkityksestä tai siitä mistä tehdyissä havainnoissa oli kyse, olisi lisännyt havaintojen teon motivaatiota ja lisännyt palveluksessa olevien tietämystä. Kaikkea pidettiin niin salaisena, että jotkut nimittivät Rajavartiolaitosta ”Salavartiolaitokseksi”.

Rajaseudun luonto

Rajaseudun luonto Ilomantsin ja Tuupovaaran alueella on kaunis, vaihteleva ja runsasvesistöinen. Ihastuin siihen ikihyviksi. Luonnossa liikkeessa tulivat vastaan karhut, sudet, ilvekset, hirvet ja kaikenlaiset linnut ja pienriista. Karhun ja hirven saattoi nähdä öisin uimassa vesistön yli ihan vartion läheisyydessä. Petoeläimet väistyivät kohdatessa, eikä niitä aseiden mukana ollessa tarvinnut pelätä. Suurimman kaadetun karhun, jonka olen eläissäni nähnyt, näin Leminahon vartiolla vuoden 1965 syksyllä. En muista mitä se painoi, mutta iso se oli. Kaikenlaisia kaloja saatiin, muikkuja joskus runsaasti. Mieleeni on jäänyt yli 40-päiset teerikarjat puiden latvoissa ja lennossa. Suuret metsähakkuut eivät ulottuneet aivan rajan läheisyyteen. Vartioiden toimintapiirin takaosissa niitä oli. Neuvostoliiton puolella oli aivan koskemattomat metsät niin kauas kuin silmä kantoi. Useaan kertaan kohtasin rajapolulla karhun. Kerran se pakeni rajan taakse raja-aidan yli. Aitahan on melko korkea. Vain pieni

karvatupsu jäi ylimmän piikkilangan väkeseen. En olisi uskonut karhun pystyvän hyppäämään niin korkealle, jos en olisi itse nähnyt. Olisi mielenkiintoista tietää miten hirvet ja karhut onnistuvat ylitämään Neuvostoliiton puolella valvontalinjan vartta seurailevan vielä korkeamman aidan?

Sodan taistelujen jäljet olivat näkyvissä rajan pinnassa. Palveluksessa ollessa keräilin Öykkösenvaaralta puista joitakin kranaatinsirpaleita muistoksi. Petkelniemeltä löytyi muutamia suutariksi jääneitä tykistökranaatteja ja pikakiväärin lippaita hyvässä rasvassa. Ne käsiteltiin asianmukaisesti. Näkyvissä oli myös sammaloituvia suomalaisten joukkojen rakentamia kapulateitä rajan läheisyydessä.

Ihastukseni rajaseutuun on ollut pysyvää. Useina vuosina olen patikoinut ja melonut Ilomantsin ja Tuupovaaran kauniissa luonnossa perheeni ja ystäväni kanssa. Rajaseutu on osa sielunmaisemaani.

Hiljaisuus ja rauha vallitsevat rajaseudun luonnossa.

Tämän tarinan olen kirjoittanut pääosin 2010 ja täydentänyt sitä 2023.

Joensuussa 11.1.2023

Aarno Söder